

köthető. A kerekék hátán excentrikusan elhelyezett karok (b, b') izülnék, a melyek tologatható szerkezeten a két íróút mozgatójak. E két tű külön-külön lajstromozza fel görbék alakjában kormozott hengereken a két kerék mozgását. Az egyik mozgatóút kerekéhez kötő fék olyan szerkezetű, hogy rugókkal odaszorított fékező kalapács segítségével tetszés szerint való irányban annál jobban köti a kereket, mennél erősebb az ellenkező irányú mozgás.

Már most ha csak az R kereket forgatjuk, teljesen egyforma két görbét kapunk mind a két kerék részéről. Ezt Binet csak úgy érthette el, hogy az egyik kereket (R') kissé könnyebbé tette s másrészt a mozgatóúttal átellenben eső oldalon ellensúlyt alkalmazott. A mozgás-sugallások vizsgálata a következőképpen történt. A megfigyelendő egyén megfogta az M' mozgatóút s a kísérletező az M -et és bizonyos mozgásokat sugallt gépiesen a mozgatóúttal mozgatójával. Az illető ha könnyen sugallható volt, folytatta a mozgásokat még akkor is, mikor már a sugallás megszűnt. Ha ellenkező természetű volt, a kísérletező mozgásainak mindjárt ellenállt. Ha kevésbé sugalmazható volt, követte e mozgásokat, de megszűntük után nem folytatta. Binet szerint nagyon könnyen számot adhatunk e készülékkel az illető egyén sugalmazhatósága fokáról.

Talán kellenél hosszabbra nyúlt e fejezet, de e kísérleteket egyrészt, mint az egész eljárást mutató bevezető kísérleteket, bővebben kellett ismertetnünk, másrészt pedig a nevelés egyik legfontosabb pszichológiai kérdésével, a sugalmazhatósággal kellett részletesebben megismertetnünk az olvasót. Jó ugyanis mindig szem előtt tartanunk, hogy a sugalmazhatóság csakugyan alapvető kérdése a nevelésnek. Alapföltétele ez a nevelésnek a tanulók részéről. A mit ugyanis a mindennapi élet engedelmesség néven prédikál, szintén nem más mint sugalmazhatóság.

(Folytatása következik).

PEKÁR KÁROLY.

OLASZ KÖZÉPISKOLAI REFORMTÖREKVÉSEK.

Olaszországban a középiskolai oktatás a múlt század elejéig kizárólag a papság kezében volt. A napoleoni olasz hadjáratok után azonban az olaszok megismerkednek a francia középiskolai reform-eszmékkel, reformtörekvésekkel. Condorcetnek a consulates alatt életbeléptetett bifurkációs tanterve hatással van az olasz középiskolai oktatásra. Így Milanóban 1803-ban «liceo»-t szerveznek az alsó osztályokban általánosan kötelező tantárgyakkal, a felső osztályokban pedig többféle specialis tanfolyammal a párizsi középiskolák mintájára. 1807-ben középiskolákat létesítenek, melyeknek öt alsó osztályában

csak irodalmi oktatást találunk, de görög nyelv nélkül, a hatodik osztályban pedig hármás elágazást matematikai, jogi és tudományos irányban. A tudományos ágazatot *azonban már 1812-ben beszüntették. Az osztrák kormány 1817-ben e tantervet figyelembe véve és a görög nyelvet előbbi jogaiba visszahelyezve, Lombardiában és Veneziában négy alsó és három felső osztályból álló középiskolákat állított, az utolsó osztályban fentartva a kettős, matematikai és jogi elágazást. 1824-ben a felső osztályok számát ismét kettőre redukálták, a görög nyelvet pedig a tantárgyak sorából újból törölték. E bifurkációs tantervet Toscanában is alkalmazták, a hol érvényben is maradt, míg a piemonti középiskolai törvényeket Toscanára ki nem terjesztették.

A latin nyelvnek kizárólagos fölénye az olasz középiskolai oktatásban 1840-ig terjed, a midőn számtannal, rajzoló mértannal és hazai történelemmel gyarapították a tantárgyak számát. Nyolcz évvel később a Boncompagni törvény ötosztályú középiskoláiban megfelelő helyet juttatott a természettudományoknak és az ipari, kereskedelmi és művészeti pályákra törekvők számára külön iskolákat létesített, melyekből az 1850-iki törvény rendelkezése folytán a collegi d'istruzione tecnica» keletkeztek.

Az olasz szabadság és függetlenség újjászületésének éve után (1847) a politikai változásokkal karöltve, a népek életére döntő befolyású eszmékkel, a közoktatás józan, a kor szellemének megfelelő reformálásával nagyobb körben és behatóan kezdenek foglalkozni. Piemontban 1849-ben megalakul a «Società d'istruzione e d'educazione» V. Gioberti vezetése alatt. Tagjainak száma rövid idő alatt 147-ről 1000-re szökken; minden évben nagygyűlést tartanak, melyen a közoktatás minden ágát, a létesítendő reformokat megvitatják és a társaság nevét viselő lapot indítanak. E piemonti társaság példájára mások is igyekeznek a nagyközönség érdeklődését az iskolaügyre terelni. Veneziában Giovanni Codemo szerkesztése alatt Nicolo Tomaseo közreműködésével megindul az «Istitutore», a mely a «Società d'istruzione e d'educazione» című lap megszűnte után a piemonti pedagógusok hivatalos közlönyévé lesz, Lombardiában Vincenzo de Castro 1850-ben kiadja az «Educatore» című pedagógiai közlőnyt, melyet törekvéseiben a «Rivista ginnasiale» támogat.

E szellemi mozgalom a középiskolai oktatásra is hatással van. A Boncompagni-törvény által a matematika és a természettudományok fellendülése folytán a középiskolai oktatásba behozott dualizmust — ginnasio liceale et scuola tecnica — a bécsi kormánynak olasz tartományai számára Bonitz és Exner által kidolgozott «Ent-

* Az olaszok, ép úgy mint a franciák «tudományok» alatt specialisan a természettudományokat értik. Szerk.

wurf eines Organisationsplanes für Gymnasien und technische Schulen» tanterve is megtartotta, de a tananyagot új tárgyakkal szaporította, nagyobb teret juttatott a matematikának és a természettudományoknak, némileg érvényre juttatta a concentratiót és a gimnáziumokban a klasszikus nyelvek körét megszorította. A Boncompagni-törvény felosztását megerősítette Cibario miniszter 1853-ban, s Lanza miniszter 1855-ben, 1859-ben pedig alapjává lett a Casati törvénynek, a mely kisebb változtatásoktól eltekintve még most is érvényben van.

A Casati törvény tehát megtartotta a dualisztikus felosztást, egyrészt a ginnasio-t és liceo-t, másrészt a scuola tecnica és istituto-technico, és arra törekedett, hogy a klasszikus középiskolák az ifjúság irodalmi és bölcsészeti neveléséről gondoskodjanak és egyetemi tanulmányokra készítsenek elő, a technikai (reál) iskolák pedig az ifjak specialis tehetségeit fejlesztve, gyakorlati irányban képezzék ki növendékeiket. A ginnasio öt osztályában a törvény rendelkezése szerint tanítják: az olasz, latin és görög nyelveket, számtant, történetet és földrajzot, a klasszikus nyelvekkel kapcsolatban a római és görög régiségeknek alapvető ismereteit, a liceo három osztályában pedig bölcsészetet, természettant, khemiát tanítanak és az olasz, latin és görög nyelvbeli ismereteket a remekírók olvasásával párhuzamosan főleg a megfelelő irodalomtörténetnek tanításával egészítik ki; torna általánosan kötelező, a vallástani oktatás eleinte szintén, mígnem 1878-ban egy modern nyelvnek és a rajznak fakultatív tanításával helyettesítették.

A Casati-törvény e humanisztikus jellegű középiskolával szemben a külföldi reáliskolák szerepét a scuola tecnica és istituto-technico-nak szánta. E scuola-tecnica három osztályának tantárgyai: olasz és francia nyelv, számtan és könyvviteltan, algebra és geometria, rajz és szépírás, földrajz és történelem, a természetrajz és természettan alapismeretei, khemia, a polgár jogainak és kötelességeinek alapfogalmai. Az istituto-technico négy évi tanfolyama két részre oszlik: ez első biennium tantárgyai általánosan kötelezők, a második bienniumban ötféle ágazat vezet ugyanannyi irányban. Ez ágazatok a következők: 1. sezione fisico-matematica (egyedül ez ágazat képesít felsőbb tanulmányokra és körülbelül megfelel a főreáliskolának); 2. s. ragioneria; 3. s. agrimensura; 4. s. agronomia; 5. s. industriale. A Casati-törvény határozottan nem körvonalazta ez intézet tananyagát és az intézeteket fentartó községekre bízta, hogy a helyi szükségleteknek megfelelőleg hány ágazatú istituto-technico állítsanak. A törvény intenciója szerint az istituto-technico a scuola-tecnica folytatását képezte úgy, mint a liceo a ginnasioét. E két intézet harmonikus egyése azonban megszűnt, midőn az istituto-technico vezetését a földművelési és kereskedelmi miniszteriumoknak adták át. Ezen miniszteriu-

mok az intézet tananyagát határozottan körvonalazták és az ágazatok számát kilenczre emelték. Később ismét a közoktatásügyi miniszterium vezetése alá került ez intézet és az említett miniszteriumoknak csak a teljesen professzionális jellemű ipar és földműves iskolákat hagyták meg. Az ágazatok számát ekkor ismét ötben állapították meg.

Hogy e törvény még most is érvényben van, korántsem jelenti, hogy vele meg volnának elégedve. 1859 óta vagy tizenöt reformjavaslatot terjesztettek a törvényhozás elé, vita tárgyát azonban egy sem képezte, mert a folyton változó közoktatásügyi miniszterek bukásával e javaslatok is lekerültek a napirendről. Ezek közül a nevezetesebbek Matteucci 1863 jul. 10-iki javaslata, Berti 1866 április 21-iki javaslata, Coppino 1865 június 15-iki javaslata Matteucci 1867-iki ellenjavaslatával (contro. progetto), a mely a parlament helyeslésével találkozott ugyan, de a képviselőház feloszlása miatt törvényerőre nem emelkedhetett, Bonghi 1875. február 5-iki javaslata, Coppino 1879 május 5-iki javaslata, ugyancsak Coppino 1887-iki javaslata Martini 1888-iki ellenjavaslatával, Gallo 1901 január 25-iki javaslata és Nasi 1903 márcziusi javaslata

A különböző miniszterek, ha nem is sikerült nekik reformtervüket megvalósítani, javaslatukat törvényerőre emelni, igyekeztek legalább a középiskolai oktatásra saját egyéniségük bélyegét rányomni azáltal, hogy a meglévő keretben a tananyagot és óraszámot, mondhatnám kényük-kedvük szerint változtatgatták. Hogy egy példával szolgáljak, közlöm a következő táblázatot a latin nyelv heti óraszámának változásáról az 1859—1900-ig terjedő időközben: *

Ginnasio = g. Liceo = l. osztályai:	Mamiani 1860	Amari és Natoli 1865	Coppino 1867	Bonghi 1875	Coppino 1876	Bacelli 1882	Coppino 1884	Boselli 1889	Villari 1891	Martini 1892	Bacelli 1894	Bacelli 1898/9
I. g.	8	8	10	10	10	9	9	7	8	8	8	8
II. g.	8	8	10	10	10	9	8	7	8	8	8	8
III. g.	9	9	10	10	10	8	8	7	8	7	7	7
IV. g.	6	8	6	6	6	6	5	6	6	6	6	6
V. g.	6	7	6	6	5	6	5	5	6	6	6	6
I. l.	3	3	2½	3	4	4	4	5	4	4	4	4
II. l.	2	1½	2½	2½	3½	3½	4	3	4	4	4	4
III. l.	2	2½	2½	2	3½	3½	4	3	4	4	4	4
Összeg:	44	47	49½	49½	52	49	47	43	48	47	47	47

* Notizie storiche sull' istruzione classica in Italia dal 1860 ad oggi. Róma, 1900, p. 528—543.

Hogy az olasz középiskolai oktatás nélkülözi a nyugodt, biztos és rendszeres fejlődést, annak oka nemcsak a közoktatási miniszterek folytonos változásában keresendő, hanem abban is, hogy e miniszterek nem a szakférfiak véleményének meghallgatása után, nem az általános tapasztalat eredményei alapján határozták el magukat a változtatásokra, hanem egyéni véleményüket, saját nézetüket e tekintetben függetlenül mértékadónak tekintették. N. Fornelli «Mutar sempre per non mutar mai» című 1901-ben Rómában megjelent munkájában az olasz középiskolák negyvenéves multjával foglalkozva, korholja a tanterven keresztül vitt rövidéletű változtatásokat, a melyek «ha nem is tették a közoktatást sokkal rosszabbá, mindenesetre akadályozták a haladás útján, vagy csak meghagyták azon a ponton, a melyen volt. Változtattak folyton, hogy ne változtassanak soha. Valóban ez említett munkának címe is hű tükre az olasz közoktatás félszázados multjának a Casati-törvény óta. A miniszterek, a kiket a politikai hullámok felszínre vetettek, kiknek sem elég erős akaratuk nem volt a reformok keresztülvitelére, sem e tekintetben megfelelően tájékozva nem voltak, ideig-óráig tartó változtatásaikkal csak zavarták az iskolák belső életét.

A szavazati jog kiterjesztése egy időre az elemi oktatás felé terelte a kormány figyelmét. A nemzeti ujjaszületés korszakában a közoktatás ezen ága nagyon el volt hanyagolva egész Olaszországban, de leginkább az egyházi tartományokban. Így Rómában a statisztikai kimutatások szerint 1868-ban 100 ember közül csak egy tudott olvasni. A papság szándékosan elhanyagolta az elemi oktatást, s csak a társadalom jövő vezetőinek nevelésével, a középiskolákkal törődött, az olasz kormány pedig, e hiányok pótlása végett és a szavazati jog kiterjesztésének hatása alatt minden figyelmét az elemi oktatásnak szentelte, a mi a középiskolai oktatás elhanyagolását vonta maga után. Olyan eredményes tevékenységet tehát, mint a nemzeti átalakulás más terrein, a középiskolai oktatás szervezésében nem tapasztalunk. Nagy számmal keletkeztek ugyan klasszikus középiskolák és technikai iskolák, de a célnak, a melyet a törvényhozás nekik kitűzött, nemcsak hogy meg nem feleltek, de mindjobban távolodtak tőle.

A szellemi mozgalomnak, mely Piemontból kiindulva oly szép reményekre jogosított, a Casati-törvény életbeléptetésével hatalmas akadály gördült útjába. A törvény merev álláspontja lehetetlenné tette a fejlődést, a közönség pedig majdnem teljesen megszűnt érdeklődni a reformkérdések iránt. Közvéleményt kell teremteni, hangzott fel újra a pedagógusok részéről, és lassacskán mind nagyobb teret hódított a gondolat, hogy Italia jövő nagysága közoktatásának józan, körültekintő, komoly és előrelátó átalakításában keresendő, de nemcsak a

szakembereknek kell vele foglalkozni, nemcsak a kormánynak kell jó példával, támogatólag elűljárni, hanem közvéleményt is kell teremteni, felkelteni a nagyközönség érdeklődését, hogy ne diploma- és bizonyítványgyárnak tekintse a közoktatás különféle intézeteit, hanem szent helynek, hol a felerdült generáció az ifjúnak kezébe adja a műveltség jövő győzelmeinek fegyvereit.

E felhívás a XIX. század két utolsó évtizedében hatalmas visszhangra talált. A külföldi középiskolai reformokkal és reformtörekvésekkel párhuzamosan vitatni kezdik a középiskolai oktatás kérdéseit. Így egy évvel a berlini konferencia után, 1891-ben a nápolyi akadémiában beható tanácskozás tárgyává tették a középiskolai oktatást. Itt a jelenlegi rendszer védőivel és az egységes középiskola híveivel találkozunk. Bár e vitatkozás a kérdés megoldására nem vezetett, legalább a jelenlegi középiskolai oktatás gyenge oldalait megvilágítva, a különböző javaslatokat megvitatva, megmutatta az utat, a mely e kérdés megoldására vezet.

A nápolyi akadémia említett tanácskozásán terjesztette elő nézetét *F. d'Ovidio*, mint a dualismus, a jelenlegi rendszer védője. Bár elismeri, hogy a klasszikus oktatás a szellemi és társadalmi nevelés kiváló eszköze, nem fogadja el a ginnasio liceale-t az élet összes pályáira egyedül előkészítőnek, hanem szükségesnek tartja a technikai, a reáliskolákat is. A klasszikus oktatásnak szellemi és társadalmi érdekeket véve figyelembe, bizonyos arisztokratikus jellemet tulajdonít, s ezért a klasszikus középiskolát csak azok számára tartja szükségesnek, a kik tanári, ügyvédi, hivatalnoki vagy orvosi pályára adják magukat, mert e társadalmi osztályoktól szellemi és erkölcsi arisztokráciát kívánunk meg. E liberális életpályákkal szembeállítja a professzionális jelleműeket és kifejti, hogy a professzionális pályákra törekvőknek oly pontos előkészültségre, oly magas műveltségi fokra nincs szükségük. A kik ilyen gyakorlati jellemű életpályát választanak, azoknak szükségük lehet ugyan bizonyos felsőbb tudományos képzettségre, de a klasszikus irányú nevelés e célnak nem felel meg. Ez életpályákra törekvőknek lassabban haladó, könnyebb, korunk pedagógiai követelményeinek megfelelőbb oktatásra van szükségük. Tehát a középiskolák mindkét fajtájának jogosultságát elismeri. Azonban a fennálló keretben bizonyos javításokat, változtatásokat hoz javaslatba. A klasszikus iskolák növekedékeitől a szellemi, erkölcsi és társadalmi műveltség túlnagy fokát követelik, ezért nézete szerint, ez iskolákat is könnyíteni kell, de nem szabad fakultatívvá tenni a görög nyelv tanulását. Az olasz középiskolai oktatást jelenlegi formájában még nagyon ifjú intézménynek tartja, a melyet nagy gonddal kell tanulmányozni és óvatosan, lassan javítani, megelelgedve adminisztratív és didaktikai változtatásokkal,

nehogy a törvényhozás útján behozott reformot később meg kelljen banni.¹

Aristide Gabelli. «L'istruzione in Italia» című művében ugyan-csak a jelenlegi rendszer mellett foglal állást² Őt is ugyanazon, minden újítástól való félelem jellemzi, mint Ovidiot, de még ez utóbbi figyelmét a klasszikus középiskolákra irányozza, Gabelli a jelenlegi rendszer legnagyobb hibájára tereli a figyelmet, midőn azt követeli hogy az istituto-tecnico-t egyesítsék a scuola-tecnica-val céljának megfelelőbbé, praktikusabbá téve az utóbbit.

A nápolyi akadémia említett ülésein még *Miraglia* szenátor védte a dualizmust a középiskolai oktatásban, de oly szerény didaktikai és adminisztratív javításokkal, mint a minőket F. d'Ovidio hozott javaslatba, már nem elégszik meg. Első sorban néhány miniszternek (Boselli, Correnti, Coppino, Matteucci) azon törekvésével szemben foglal állást, hogy az algimnáziumot egyesíteni akarták a scuola-tecnica-val. Nagy pedagógiai tévedésnek tartja e kétféle középiskolának kiegészítését, egyesítését, mert a klasszikus középiskolák általános műveltséget adnak, a technikai iskolák pedig gyakorlati jelleműknél fogva csak részlegest, a választott életpályáknak megfelelőt adhatnak. Hibásnak tartja továbbá, hogy a klasszikus középiskolákban a kelléténél nagyobb gondot fordítanak arra, hogy az ismeretek milyen hatással vannak az értelemre, mint magukra az ismeretekre, a technikai iskolákban pedig túlságosan az ismeretekre, ezek gyakorlati hasznára fordítják figyelmüket, tekintet nélkül az értelem gyakorlására.

A nyelvek és a tudományok tanulását a nevelés alapjául elfogadja. A klasszikus nyelvek tanítását a liberalis életpályákra készülő számára a ginnasio-ban és liceo-ban az általános műveltség elnyerésére szükségesnek tartja, mert e holt nyelvek művésziőbbek, harmonikusabbak a modern nyelveknél és a gondolatot a legfinomabb árnyalatokban is visszatükrözik, továbbá mert e nyelvek tanulása az értelem gyakorlását illetőleg kiváló fontossággal bír. A professzionális életpályákra törekvő ifjak számára pedig elégségesnek véli a technikai iskolákban a modern nyelvek tanulását nemcsak az idegenekkel való érintkezést véve tekintetbe, hanem mint alkalmas eszközt is a szellem művelésére, az értelem gyakorlására, s így, bár a modern nyelveket kevésbbé tökéleteseknek tartja, mint a klasszikus nyelveket, nevelő értéküket mégis elismeri. A tudományok tanítása csak az alapelvek

¹ Rendiconto delle sedute dell' Accademia delle scienze morali e politiche di Napoli; Napoli tip. della R. Univ. 1891. 30. évfolyam, pag. 121—133.

² Pag. 219. és a köv., 314. és a köv. lapokon.

világos, biztos és rendezett kifejtését nyújthatja; a klasszikus középiskolákban e kifejtés elemi és kísérleti, a technikai iskolákban pedig általános és kísérleti, de pontosabb legyen.

A tanulók pályaválasztását tekintetbe véve, jogosultnak mondja ugyan a jelenlegi rendszer dualisztikus felosztását, azonban a középiskolák tananyagát illetőleg bizonyos változtatásokat szükségesnek tart. Így a klasszikus középiskolák három felső osztályában, a liceo-ban a görög nyelv tanulását fakultatívva kívánja tenni, hogy azok, a kik jogi, matematikai, természettudományi vagy orvosi tanulmányoknak szentelik majd magukat az egyetemen, helyette a német és angol nyelvet választhassák. Az említett egyetemi tanulmányokra, az ifjak e pályaválasztását tekintve, ezen modern nyelvek tanulását fontosabbnak tartja, mint a görög nyelvét, mert e nyelvek nézete szerint legalkalmasabb eszközök a modern műveltség megszerzésére, a mire a tanulók e részének szüksége leszen. Elismeri ugyan, hogy a klasszikus nyelvek tanulása alkalmasabb eszköz az általános műveltség elnyerésére, de nézete szerint az anyanyelvnek, két modern nyelvnek és a tudományok elemeinek tanításával lehet oly eredményt elérni, a mely a kitűzött céltna nagyon is megközelíti. Tehát midőn a görög nyelv tanulását fakultatívva akarja tenni és választást enged közte és két modern nyelv között, nem az említett nyelvek belső értékére, tanításuknak nevelő hatására, hanem az ifjak jövő pályaválasztására van tekintettel.

Reformjavaslata azonban nemcsak a klasszikus iskolákra terjed ki. A technikai iskolákat az istituto-tecnico «sezione fisico-matematica»-ja mintájára, a melynek nincs professzionális jelleme és egyedül képesít felsőbb iskolai tanulmányokra, meg akarja fosztani gyakorlati jelleműktől és az általános modern műveltséget céljukul kitűzni, a többi négy gyakorlati ágazatot pedig a technikai iskoláktól nézete szerint el kell választani és belőlük külön gyakorlati jellegű szakiskolákat alakítani.¹

Miraglia ezen nézete teljesen egyezik *P. Villari* kiváló pedagógusnak véleményével, a ki reformeszméit a *Nuova Antologia*-ban 1868-ban megjelent értekezésében fejtette ki. Villari később közoktatási miniszter lett, de rövid ideig tartó minisztersége alatt reformterveit nem érvényesíthette.

A jelenlegi rendszer védői között megemlíthetjük még *Enrico Cordellit*, a ki tisztán csak didaktikai újításokkal akarja a tapasztalt bajokat megszüntetni.²

¹ Rendiconto dell' Accademia di Napoli stb. pag. 41—63.

² Enrico Cordelli «Intorno al regolamento unico per le scuole secondarie. Lecco 1902. tip. Corti.

Fatalisztikus, minden újítástól való félelem, hogy az esetleges reformok a jelenleginél rosszabb állapotot teremtenek, jellemzi a mostani rendszer ezen híveit. Óvatosan, lassan, csekély változtatásokkal igyekezzenek a tapasztalt fogyatékoszágon, bajokon segíteni, az eredménytelenséget megszüntetni és főképp didaktikai és adminisztratív újításokat javasolnak. Hogy az említett pedagógusok Olaszországban még bíznak e kis adagokban beadott gyógyszerekben, eléggé csodálatos. Majd félszázad óta a mostani rendszer keretében számtalan ilyen változtatással találkozunk, de ezek nemhogy hasznára, de kárára voltak a középiskolai oktatásnak. Argumentumul hozzák fel, hogy a középiskolai oktatás jelenlegi formájában még nagyon is ifjú intézmény, hogy alapos reformálásra még nem érkezett el az idő. Tehát majd ötven évnek azon tapasztalatait, hogy a jelenlegi középiskolák nem hozták meg a várt gyümölcsöket, hogy a követelményeknek, a kitűzött célznak meg nem feleltek, nem tartják elengedőnek és bíznak javaslataik sikerében. Nem veszik tekintetbe, hogy a lefolyt ötven év alatt nagyot fordult a világ, hogy a tudományok terén óriási a haladás és nem tartják szükségesnek, hogy a középiskolai oktatás e haladásnak, a modern műveltség feltételeinek megfelelő legyen. Valószínűleg a szülők és az újságírók véleményének tekintetbe vétele folytán, bizonyos félenkséggel nyilvánítják azon nézetüket, hogy a középiskolai oktatást könnyíteni kell. Hogy miben, arról azonban nem nyilatkoznak. Javasolják ugyan a görög nyelvnek facultativvá tételét és választást engednek közte és két modern nyelv között, de könnyítésnek ezt aligha tarthatjuk. A nyelvek tanításának terén csak ezt a változtatást javasolják. Hogy e téren kell-e még könnyíteni, vagy a tudományok oktatásának mezején, e kérdést megoldatlannak hagyják, mivel hallgatagon elismerik e törekvések nehézségét, mondhatni lehetetlenségét.* Azzal pedig, hogy a klasszikus középiskoláknak bizonyos arisztokratikus jelleget tulajdonítanak a technikai iskolákkal szemben és ezek menetét lassabban haladóvá «più andante»-vé akarják tenni, már magukban a középiskolákban kasztkülönbséget teremtenek, melyet inkább kiküszöbölni, mint fejleszteni kell a középiskoláknak. Homlokegyenest ellenkezik a két középiskolának illetén megkülönböztetése az európai pedagógusok azon törekvésével, hogy a különböző középiskoláknak teljes egyenjogúságot biztosítsanak.

Térjünk át az egységes középiskola védőire. Kevéssel a nápolyi tanácskozás előtt a berlini konferencián Schulze, egy berlini főgymnasium igazgatója, a reálgymnasium védőivel, főképpen Paulsennel

* Kerbaker «Osservazioni sul riordinamento della scuola secondaria». Napoli, tip. della R. Univ. 1899. pag. 40—41.

szemben nemcsak a reálgymnasiumot véli eltörlelnőnek, hanem a főreáliskolát is. Szerinte csak egy középiskolának van létjogosultsága: a humanisztikus gymnasiumnak; a főreáliskolát is el kell törölni és a felső polgári iskolákat gyakorlati szakiskolákká (Fachschulen) átalakítani. Hasonló véleményen voltak Horneman és Klix, utóbbi azonban nem teljesen klasszikus alapon áll, mert egységes középiskolájában facultativvá kívánja tenni a görög nyelv tanulását.*

A klasszikus alapon nyugvó egységes középiskola védelmére Németországban alakult «Deutsche Einheitsschulvereine» törekvéseit több olasz pedagógus is magáévá tette. Így a nápolyi tanácskozáson a jelenlegi dualisztikus rendszer híveivel szemben Masci az egységes klasszikus középiskolát veszi védelmébe. Mindenekelőtt Miraglia szenátor azon nézetével foglalkozik, hogy a technikai középiskolák «sezione fisico-matematica»-ja pedagógiai tévedés. Miraglia ezen sezione mintájára a modern általános műveltség középiskolájává akarta átalakítani a technikai iskolákat, Masci ezzel szemben kifejti, hogy ha már az említett sezione létesítését pedagógiai tévedésnek minősítjük, szükségszerűen az egységes középiskolát kell elfogadnunk s nem a tévedést szentesítenünk. A kétféle vagy többféle felosztású középiskolai rendszer csak az ifjak pályaválasztására, az elérendő célra való tekintettel lehet jogosult. Az elérendő cél pedig csakis a felsőbb iskolai tanulmányok és a gyakorlati érdekek többfélesége szerint lehet többféle. E többféleség azonban a tudományos és gyakorlati életpályákat véve tekintetbe, mindig magában hordja a dualizmus jellemét. A többféleség a középiskolai oktatásban tehát mindig csak az általános és gyakorlati nevelés kombinációja, több részre osztva az általánosat, a mivel az általános nevelés végcélját veszélyeztetjük. A klasszikus alapon nyugvó középiskolát az általános műveltség elnyerésére legalkalmasabbnak tartja, pedagógiai szempontból a középiskola típusának mondja. Ha azonban tekintettel vagyunk a tanulók pályaválasztására, ha az elérendő célok szerint rendezzük a középiskolai oktatást, úgy pedagógiai szempontból alacsonyabb színvonalú iskolát kell a klasszikus középiskolával szembeállítanunk, nála-többre becsülnünk. A dualizmus hívei azt állítják, hogy a felosztásra a nevelési végcélok figyelembe vétele, ezek belső észszerűsége kényszeríti őket és hogy ez alapon a technikai (reál) iskolák alkalmasabbak, észszerűbbek azoknak, a kik nem tudományos pályára adják magukat. De ez iskola, nézete szerint, csak egyoldalúlag fejleszti a szellemi tehetségeket és olyan tudást előlegez, a melyet csak a felső iskola volna hivatva adni. A mi

* Verhandlungen über die Fragen des höheren Unterrichtes. (A berlini konferenzia jegyzőkönyvei). Berlin, 1891. pag. 324.

pedig a modern nyelveket az idegenekkel való érintkezésben, mint a modern kultúra kulcsait illeti, ezek a középiskolai oktatás ideje alatt vagy után nem nagy fáradsággal elsajátíthatók s nem kell miattuk a klasszikus nyelvek tanítását törölni.

Áttér ezután a középiskolai oktatás kettéválasztásának káros voltára. Ha a dualisztikus rendszer felületes áttekintésnél egyszerűnek és természetesnek tűnik is fel, károsnak kell elismernünk, ha tekintetbe vesszük, hogy a pályaválasztásnak így már az elemi iskola elvégzése után kell megtörténni, a mit az ifjak korára való tekintettel képtelenségnek tart. Az alsó osztályokban egységes alapú középiskola híveinek argumentumát tehát a saját rendszerének védelmére használja fel. Ezután a bifurkációs és multifurkációs rendszer védői ellen fordul és azt állítja, hogy ha a középiskolai tanfolyam felén történnék a ketté vagy többfelé szakadás, úgy ez a középiskolai oktatás kétféle, illetve többféle típusát teljesen megrontaná. az oktatás az alsó osztályokban pedig korcsosná lenne. Még rosszabbnak mondja Fourtoulnak, III. Napoleon közoktatási miniszterének 1852-iki tantervét.* E támadás oka, hogy Fourtoul reformja volt hivatva Franciaországban az 1852-ig fennálló egységes középiskola fogyatékosságait megszüntetni. Ezen bifurkációs tanterv nézete szerint, a középiskolai oktatást elejétől végéig megrontja.

Végül a kérdést következőleg akarja megoldani: vagy elismerjük a klasszikus nyelvek tanításának kiváltságos hatását a szellemi tehetségek kifejlesztésére és az erkölcsi nevelésre, vagy nem. Az első esetben az *istituto secondario classico* középpontját a klasszikus nyelvek képezik kapcsolatban a tudományok elemeinek tanításával, tehát klasszikus jellemű lesz az egységes középiskola, a második esetben csak az *istituto secondario moderno* leszen tudományos alapon a nemzeti nyelv és irodalom, modern nyelvek és irodalmuk tanításával mint eszközökkel az általános műveltség elnyerésére. E concessio azonban csak látszólagos, mert Masci, mint az előzőkből kitűnik, határozottan a klasszikus alapon nyugvó középiskola mellett foglal állást. Az egy-

* E tanterv három részre osztotta a középiskolai tanfolyamot. A két osztályú elementaris rész második évfolyamában kezdték meg a latin nyelv tanulását, az ezt követő grammatikai részben a klasszikus nyelvekkel párhuzamosan modern nyelveket, történetet, földrajzot, számtant és geometriát tanítottak, a felső részben pedig általánosan kötelező volt az anyanyelv, a latin, a modern nyelvek, továbbá a történet és földrajz, ezeken kívül pedig az irodalmi cursus az irodalmi, a tudományos cursus pedig a tudományos baccalaureatushoz vezetett. Gréard. «Educ. et instruct. Paris. Hachette. 1887. Enseign. second. II. 76.

séges középiskola mellett azonban megtartaná az *istituto-tenico*-t is, megfosztva középiskolai jellegétől, mint gyakorlati szakiskolát.¹

Az említett nápolyi konferencián még *Mariano* kelt az egységes középiskola védelmére. A felsőbb iskolai előkészítőül a középiskolának csak egy típusát kívánja életbeléptetni, még pedig klasszikus alapon. Bár elismeri a klasszikus nyelvek kiváló fontosságát pedagógiai szempontból, és a latin nyelv tanítását a görög nyelv nélkül tökéletlennek tartja, csak a latin nyelv intenzív tanítását kívánja, a görögnek pedig csak másod sorban, mint a latin tanulmányok kiegészítőjének juttat helyet középiskolájában. Óva inti a pedagógusokat, hogy e nyelvnek tanítását túlságba ne vigyék, mert ez, nézete szerint, a középiskolai oktatásra káros volna.²

Ugyancsak az egységes középiskola mellett foglal állást *Cocchia* tanár a *Nuova-Antologia*-ban (1899) megjelent «Il problema della scuola in Italia» című értekezésével. Teljesen érvényre kívánja juttatni ez iskolában a klasszikus nyelvek tanítását és a középiskolák ezen típusát tartja az egyedüli útnak a felsőbb iskolai tanulmányokra, a liberalis pályákra. A gyakorlati életpályákra készülők számára pedig fentartaná az *istituto-tenico*-t, de megfosztva középiskolai jellemétől, teljesen a mesterségek, ipar- és kereskedelem szolgálatában.

A klasszikus alapon nyugvó egységes középiskola híveivel szemben néhányan a modern műveltség harczosainak bizonyos engedményeket tettek azáltal, hogy csak a latin nyelv beható tanítását követték, a görög nyelvet pedig kiküszöbölhetőnek vélték, illetőleg fakultatívva kívánták tenni úgy, hogy helyette modern nyelvet lehessen választani. Németországban *Klix* vetette fel ez eszmét, de a berlini konferencián javaslatát nem tárgyalták, mert a reálgymnasiummal könnyen összetéveszthetőnek találták rendszerét.³ *Klix* javaslatával majdnem egyidejűleg lép fel Olaszországban hasonló tervvel *Fornelli*, aki csak a latin nyelv tanulását tartja az általános műveltség elnyeréséhez szükségesnek. A görög nyelv, nézete szerint, nem szükségszerű tárgya a középiskolai oktatásnak, nem tekinthető az egységes középiskola integráns részének. Ezért e nyelv tanulását fakultatívva kívánja tenni és megengedné a tanulóknak a görög és uémet nyelv közötti választást.⁴

¹ Rendiconto dell' Accademia di Napoli stb. pag. 65—114.

² Rendiconto dell' Accademia di Napoli stb. pag. 137—168.

³ Verhandlungen über die Fragen des höheren Unterrichtes. Berlin, 1890. pag. 324.

⁴ Fornelli «La pedagogia e l'insegnamento classico». Milano. 1889. 16. és 17. fejezet.

Ily egységes középiskola híve *Cesca* palermoi egyetemi tanár is, a ki, bár a berlini konferencia 35 szavazattal 8 ellenében a reál-gymnasium eltörlése mellett szavazott, a középiskolák e fajtáját tartja az egységes középiskola valódi típusának. A többféle középiskola híveivel szemben kifejti, hogy ha e különböző középiskoláknak egységes jogosítást adunk is, a gyakorlati életben ez intézetek közötti különbség mégis csak fenmarad és bizonyos iskola mindig csak bizonyos felsőbb tanulmányokban leli befejezését. Az esetleg behozott különbözeti vizsgálatok sem fogják e különbséget megszüntetni, mert a tanulók nagyrésze visszarettenve e vizsgálat nehézségétől, a pótlótanulásra szentelendő idő hosszúságától, meg fog maradni a megkezdett tanulmányok mellett.

Többféle középiskola létezése arra kényszeríti a szülőket, hogy fiuk számára már 9—10 éves korában válasszának életpályát. E választást pedig nagyon is mellékes okok, a szülők társadalmi állása, vagyoni állapota befolyásolja. A gazdagok oly iskolát választanak, a mely az idő szerint legjobb reputációnak örvend, a szegényebbek pedig oly iskolát részesítenek előnyben, a mely gyorsabban juttatja fiukat valami álláshoz, rövidebb idő alatt biztosít gyermeküknek önálló megélhetést. A gyermekek hajlama, az egyes tantárgyak tanulásából származó haszon nagyon is háttérbe szorul, a legtöbb esetben szóba sem jő. Ezért «a többféle középiskola» rendszere, nézete szerint nagy társadalmi és pedagógiai tévedés, mert egyrészt kényszeríti a tanulókat, hogy a megkezdett iskolában tovább haladjanak, másrészt pedig elkülöníti a társadalmi osztályokat. E társadalmi elkülönülés az iskolában természetesen visszahatást szül; az alsóbb rangú polgárok, munkások nem akarják, hogy fiaik ugyanolyan életpályára adják magukat, mint a minő atyjuké. A magasratörés vágya arra készíti őket, hogy bár nagy áldozatokkal jár a dolog, fiaikat ugyanoly nevelésben részesítsék, mint az előkelő osztályok. A gyakorlati szak- és technikai iskolákat mellőzik tehát és a klasszikus középiskolába adják fiaikat, tekintet nélkül arra, vajjon képesek lesznek-e felsőbb iskolai tanulmányokat végezni és megtudják-e ez úton kenyerüket keresni.

Ha fenn akarjuk tartani a többféle középiskolát és e bajokat el akarjuk kerülni, az ifjak pályaválasztását legalább 14—15 éves korukra kell elhalasztanunk és a többféleség elvének érvényesülését a felsőbb osztályokra hagynunk. Egyszóval az említett körülmények a *scuola unica di grado inferiore* mellett szólnak; a többféle középiskola helyett a többféleség elve az egységes alapú középiskola felső osztályaiban jutna érvényre.

A felső osztályokban már most annyi irányú ágazatot kellene létesíteni, a hány egyetemi fakultás és istituto superiore van; ez

ágazatokban az ifjak speciális kiképzést nyernének. Cesca e rendszerrel szemben kifejti, hogy a felsőbb tanulmányokhoz nem elégséges speciális készség, hanem szükséges az ész harmonikus és mindenoldalú művelése után elért szellemi érettség, a mely körülbelül a tanulók 18-ik életévére tehető. Csak ezután lehet szó pályaválasztásról.

A pályaválasztás még 15 éves korban is korai, mert e korban sem állapíthatjuk meg, hogy a gyermekek milyen életpályára legalkalmasabbak. A pályaválasztásnak lelkiismeretesnek és szabadnak kell lenni, tehát csak akkor következhetik be, ha az ifjak mindazon főbb irányokat megismerték, a melyeknek az emberi elme magát szentelheti. 15 éves tanulókról még csak azt lehet megállapítani, hogy egyesek jobban szeretik az elméletet, mások pedig a gyakorlati munkásság felé hajlanak, továbbá, hogy képesek lesznek-e felsőbb tanulmányok elvégzésére, de lehetetlen még meghatározni, hogy kiből lesz orvos, ügyvéd, tanár vagy mérnök. Ezért szükségesnek tartja, hogy a pályaválasztást a szellemi érettség utáni időre halasszuk, mert csak úgy kerülhető el, hogy az esetleg pályát tévesztett ifjak sok időt vesszenek valami más pályára való előkészüléssel, vagy, hogy valamely megkezdett irányban tovább haladjanak oly állás felé, a melyre semmi hivatást nem éreznek.

Határozottan károsnak tartja az elmének korai speciális művelését, mert a költőnek nemcsak a képzelet művelésére, az ügyvédnek nemcsak a társadalom és a törvények ismeretére, a tudósnak nemcsak a megfigyelésre stb. van szüksége, hanem minden egyes hivatásnak általános műveltségre, a melyet csak az egységes középiskola adhat. E középiskolának célja az emberi értelem minden oldalú művelése, a tehetségek mindenoldalú kifejtése, meg kell akadályoznia az egyes szellemi funkciók túlságos kifejlődését a többiek kárára és oda kell hatnia, hogy a szellemi tehetségek egyenlő mértékben, összhangzatosan fejlődjenek.

Cesca egységes középiskolájának rendes tantárgyai: olasz, latin, francia (görög helyett) és német nyelv, görög irodalom olasz fordításban, történelem, földrajz, természettan, természetrajz, mennyiségtan, bölcsészettan, továbbá közhasznú kiegészítő tantárgyai: szépirás, gyorsírás, rajz, karéne, zene, testgyakorlás és kézimunka. A görög irodalom tanítását szépirodalmi szempontból tartja fontosnak; középiskolájának I. osztályától kezdve a görög irodalom végig kísérné a tanulókat az egész középiskolán át.

Cesca egységes középiskolája hasonlít a német reálgimnáziumhoz, vele nagyjában egyezik. De míg a reálgimnázium lelkes védői: Paulsen, Schauenburg, Wehrenphennig, Schlee, a berlini konferen-

cián¹ csak ez intézeteknek, mint a középiskolák harmadik fajtájának létjogosultságát védtek, addig Cesca a reálgimnáziumot, mint az egységes középiskola típusát állítja elének és ajánlja elfogadásra.²

Az egységes középiskola ezen híveinek álláspontja nagyon nehéz Olaszországban, külföldi példákra nem hivatkozhatnak, mert Európa művelt államaiban jelenleg két, sőt több út is vezet a felsőbbiskolai tanulmányok, a különböző életpályák felé, a multból vett példák pedig, így az egységes középiskola Franciaországban (1825-ig), az olasz egységes középiskola Olaszország nagyobb városaiban³ a 40-es

Az egységes középiskola hívei két pártra szakadnak. Mindkét párt az általános műveltség elnyerésére egy iskolát akar létesíteni, de egy részük a klasszikus nyelveket teszi e középiskola központjává, másik részük pedig csak a latin nyelvet.

A jelenlegi rendszer védői, bár arisztokratikusabbnak tartják a klasszikus iskolák tanmenetét, mégis gyakorlati szempontból, a professzionális életpályákra való tekintettel jogosultnak ismerik el a teknikai iskolákat. Az egységes középiskola védői ezzel szemben következetesebbek: a kétféle nevelés közötti különbséget oly nagynak tartják, olyannyira meg vannak győződve a klasszikus középiskola kiváltságos értékéről, hogy csak ezt ismerik el középiskolának, mert

¹ Verhandlungen über die Fragen des höheren Unterrichtes, Berlin 1891., pag. 284—287 és 737—742.

² Dr. Giovanni Cesca, «La scuola secondaria. Palermo. tip. Alberto Reber, 1902.

³ Olaszország nagyobb városaiban ez időben nagyon tanulságos kísérletet tettek az egységes középiskolával. A francia nyelvnek tanítását behatósabbá tették e középiskolában és ezenkívül még egy idegen nyelvet vettek fel a tantárgyak sorába a latin és görög nyelv mellé, de a heti tanórák számát nem szaporították. E tekintetben hasonlított az intézet a jelenlegi fiumei főgimnáziumhoz. Az eredmény nem volt nagyon kecsegtető. Mivel az utolsó osztályban a görög nyelv tanulását fakultatívvá tették, e nyelv tanulása nagyon is fölöslegesnek látszott; de a latin nyelv tanításával sem tudták elérni a várt eredményt. A bölcsészetnek nagyon is csekély időt szenteltek, a tudományok tanítását pedig, bár ez iskolát kora követelményeinek megfelelővé akarták tenni, szűk keretbe szorították. A klasszikus nyelvek pedagógiai hasznát elismerve, megtartották a holt nyelveket, de hogy növendékeiket a modern műveltséggel is megismertessék, két modern nyelvvel növelték a tantárgyak számát. Általános és részleges műveltséget lett volna hivatva az iskola adni, e cél magával hozta a rendszer rövid életképességét. Piazzini La scuola media. Riassunto critico etc. Milano, 1903. pag. 301. évek végén és az 50-es évek elején inkább ellene, mint mellette szólnak e javaslatnak.

nézetük szerint csak ez adhatja meg az általános műveltséget. A korai, elhamarkodott pályaválasztást is csak ily egységes középiskolai rendszerrel lehet, nézetük szerint, elkerülni.

A nevelés ideális célja, az általános műveltség lebeg azok szeme előtt is, a kik tudományos alapon akarják az egységes középiskolát megalkotni. Ezek a középiskolák tradícióival teljesen szakítanak és filozófiai rendszerekre támaszkodva akarják az egységes, tudományos alapon nyugvó középiskola tervét megalkotni. Hasonló törekvéseket találunk Angolországban Spencer,* Németországban Preyer és Göring, Franciaországban Frary és Bertrand elméletében.

Olaszországban ily reformtervvel *Angiulli* lép fel, a ki következőkép védi rendszerét. Minthogy a modern világ haladásának okát a tudományok fellendülésében találjuk, csak tudományos ismeretek alkothatják az egységes középiskola anyagát. Csak az a kérdés, hogyan rendezzük el az óriási anyagot s mennyit tanítsunk belőle. A jelenlegi középiskolai rendszer rég elmúlt időnek, meghaladott kornak hagyatéka, a mely sem alakját, sem tartalmát tekintve nem felel már meg a követelményeknek. A polgárság már nemcsak matematikai, khemiai, mekhanikai ismereteket követel a középiskolát végzett ifjútól, hanem filozófiai, nemzetgazdaságtani, társadalomtudományi, etikai ismereteket is. Ez állításának igazolása végett hivatkozik az általános tapasztalatra és három kiváló tudós Tyndall, Faraday és Huxley véleményére. Az említett tudományok közül egyet sem lehet elhagyni, mert a tudományos összetartozás, kapcsolat megszüntetésével megszűnnék nevelő hatásuk, vagy legalább is sokat vesztenének belőle. Faraday, Tyndall és Huxley véleményeire támaszkodva, megállapítja a tudományos alapon álló középiskola tananyagát, majd pedig Spencer elmélete segítségével rendezi az anyagot, tekintetbe véve, hogy e tudományoknak viszonyban a művelődéssel és céllal, melyre törnek, mily jelentősége van. Így a tudományok következő sorozatához jut; matematika, mekhanika, fizika, khemia, fiziológia, sociologia. Ugyanígy osztotta be Comte filozófus a tanítás gyakorlati követelményeinek szempontjából a tudományokat. E tudományok oktatásának betetőzését a bölcsészet tanítása képezi; e bölcsészet azonban nem lehet dogmatikus vagy teológiai, hanem csakis a természetnek megfelelő tanítással a társadalom megerősítésére kell töre-

* Bain tervét is ide lehetne számítani, a ki a tudományoknak, mint rendes tantárgyaknak tanítására naponként 2—3 órát szánna, a fennmaradó időt pedig fakultatív tantárgyaknak szentelné. La Science de l'Éduc. Paris, 1887. III. 1.

kedni, mert csak a filozófia teremthet új alapot az erkölcsi felfogásnak, a vallásnak, a politikának.

A középiskolának kettős czélt tűz ki: egyrészt általános műveltséget kell adnia és egyetemi tanulmányokra előkészítenie, másrészt alapos kiképzésben részesítenie azokat is, a kik magasabb rangu gyakorlati életpályára adják magukat. Ezt követeli korunk a középiskolától, de e követelményeknek a jelenlegi rendszer középiskolái nem tudnak megfelelni. A ginnasio és liceo egy részről megszakítja az elemi oktatás reális és tudományos oktatását, másrészt oly tárgykörrel lép fel, mely nem felel meg sem a modern kultúra követelményeinek, sem a társadalmi élet céljainak. Az irodalmi és esztétikai nevelés a nemzeti nyelv és 1—2 modern nyelv tanításával czélterhet, ezért a tudományokkal kapcsolatosan e tárgyak tanítását is szükségesnek tartja. A klasszikus nyelveket pedig külön iskolákban, vagy magán az egyetemen kellene tanítani, hogy azok a kik irodalmi, bölcsészeti, társadalomtudományi vagy történeti tanulmányoknak akarják éltüket szentelni, ott a szükséges ismereteket megszerezzhessék.

Azonban ez utóbbiaknak sem engedné el tudományos középiskolájának végzését. A középiskola kitűzött célját, nézete szerint, főkép a bölcsészet tanításával éri el, mert e tantárgy tanulmányának, mint előkészítőnek a felsőbbiskolai tanulmányokra, általános és speciális értéket tulajdonít.*

A tudományos alapon nyugvó egységes középiskola hívei általában csak rendszerük helyességét vitatják, elvekért küzdenek, de tervük megvalósítására nem mutatnak elegendő gyakorlatosságot. E felforgató, minden tradícióval szakító reformtervek, mint Angiullié Olaszországban, Bertrand és Fraryé Franciaországban, Preyeré és Göringé Németországban figyelemreméltóak ugyan, de magukban véve, ezen formában, a mai korban még megvalósíthatlanok.

Teljesen magánosan áll reformtervével Olaszországban *Alfredo Piazza*, a ki a lombárdiai tudományos és irodalmi intézet által pályadíjjal kitüntetett «La scuola media e le classi dirigenti» című művében háromféle középiskola mellett foglal állást. Reformtervének megalkotásánál a jelenlegi porosz középiskolai rendszer lebegett szemei előtt; a porosz «Obergymnasium» mintájára *liceo classico*-t, a «Realgymnasium» mintájára a *liceo moderno*-t, az «Oberrealschule» mintájára az *istituto tecnico*-t (scuola moderna-nak is nevezi) hozza javaslatba.

A különböző, külföldön már életbeléptetett reformok és javasolt reformtervek beható megvitatása után az 1890-iki berlini konferencia

* Angiulli, «La filosofia e la scuola.» Napoli, 1888.

határozatával semben védelmébe veszi a reálgimnáziumot. Kifejti, hogy a görög nyelv elleni harczban született meg a görög nélküli középiskola terve. Nem osztja ugyan e nyelv elleneseinek véleményét, de nem tartja a görög nyelv tanulását az általános műveltség elnyerésére feltétlenül szükségesnek. Elfogadja Schleiermacher azon nézetét, hogy az általános műveltséget nem mindenki egyazon eszközökkel érheti csak el, hogy az eszközök lehetnek különbözők, csak meg kell felelniök azon czéloknak, a melyeket a társadalom különböző osztályai maguk elé tűznek. Ezért ő a görög nyelv eltörlését és a latintól való elválasztását nem tartja károsnak és nem osztja azok véleményét, a kik állítják, hogy vagy a görög nyelvvel együtt a latint is törölni kell, vagy meghagyni mindkettőt. Nem volt indokolatlan dolog, hogy Németországban 1867-ben felállították a reálgimnáziumot, helyettesítve a görög nyelvet egy modern nyelv tanulásával. A gyakorlati élet bebizonyítja ez intézet létjogosultságát. Németországban a közönség tetszését annyira megnyerte, hogy a berlini konferencia megsemmisítő határozata teljesen hatástalannak bizonyult ez intézettel szemben, a mely életképességének és erőteljességének újabb és újabb bizonyítékait nyújtja. Létjogosult tehát a reálgimnázium, de létjogosult a humanisztikus gimnázium is. Piazzí ugyanis a történelmi fejlődést figyelembe véve, ez utóbbi középiskolát is szükségesnek tartja, mert a görög nyelv tanításának pedagógiai hasznát nem vonja kétségbe a nyelv tanulását a társadalom bizonyos osztálya számára szükségesnek itéli. Első sorban tehát a középiskolák két fajtáját állapítja meg, a *liceo classico*-t (hum. gimn.) és a *liceo moderno*-t. (reálgimn.).

A *liceo classico*-t tehát egyrésztől azért fogadja el, mert a százados tradíciókkal szakítani nem akar, másrésztől pedig, mert pedagógiai szempontból a klasszikus nyelvek kiváló értékét nem vonja kétségbe. E *liceo classico* tantárgyai: olasz, latin és görög nyelv, filozófia, történet és földrajz, számtan és a tudományok. Nézete szerint ez intézetben a francia nyelv alapismereteinek elsajátítását is lehetővé kellene tenni; a művészetek történetébe pedig a felsorolt tantárgyakkal kapcsolatosan a felmerülő művészeti emlékek magyarázatával lehetne az ifjúságot bevezetni. Helyesnek tartaná, ha a tanulók az oktatás első éveiben kettőnél, a következőkben pedig háromnál több nyelvet nem tanulnának egyszerre és így kikerülhető volna, hogy a növendékek egy új nyelvnek grammatikájával előbb megismerkedjenek, míg a többi nyelveket legalább annyira el nem sajátították, hogy könnyebb auctort nagyobb nehézség nélkül olvasni, megérteni képesek legyenek.

A bölcsészeti heti óráinak számát nagyobbítani akarja (jelen-

leg 4), hogy a filozófia történetének rövid ismertetésére idő maradjon; a tudományok: természetrajz és természettan tanításának kisebb teret juttat, mint a jelenlegi rendszer; a klasszikus nyelvek tanítását pedig intenzívebbé, behatóbbá óhajtja tenni. E tantárgyak tanítására heti 26 órát elegendőnek tart.

A *liceo moderno*-ban a latin nyelvet oly módon és terjedelemben tanítanák, mint a jelenlegi klasszikus középiskolában; a görög nyelv helyett angol vagy német nyelvet tanulna az ifjúság, a filozófia heti óraszámá egyenlő volna a jelenlegi liceo-éval és a filozófia történetének mellőzése által a liceo classico filozófai tananyagához viszonyítva könnyebbé válna e tantárgy, az ókori történet tanításának körét kisebbiteni akarja ez intézetben, de behatóbbá tenni a mennyiségtan és a tudományok tanítását.

Nézete szerint a klasszikus nyelvek védői is meg lehetnek a tervvel elégedve, mert a klasszikus középiskola így erőben nyerne, a modern pedig, a melyet külföldi példák életerősnek hirdetnek, megfelelné a közönség óhajának, kielégítené a társadalom azon részét is, a mely a görög nyelv tanulásának semmi reális hasznát nem látja.

Az *istituto tecnico*-nak is juttat helyet rendszerében; nyolcz évi tanfolyammal, kellően átalakítva ez intézet a politechnikára, a kereskedelmi akadémiákra (*musei industriali*) a felsőbb földmivesiskolákra stb. készítene elő. A jelenlegi technikai iskolák «*sezione fisico-matematica*»-jának van ugyan legkevesebb tanulója, de ebből Piazzini nem azt következteti, hogy el kell törölni ez ágazatot. Ellenkezőleg, mivel ez ágazat a jelenlegi intézetnek csak czégére, mondhatni csak azért van, hogy az iskolának tekintélyét növelje, tényleg pedig el van hanyagolva, azt következteti, hogy e *sezione*-t át kell alakítani a modern műveltség erőteljesebb, jobban rendezett középiskolájává. Az így átalakított *istituto tecnico* rendes tantárgyai a következők lennének: olasz, francia, német, angol, filozófia, történet, földrajz, mennyiségtan, természettudományok és rajz. A nyelvek tanulásában úgy a *liceo moderno*, mint az *istituto tecnico*-ban ugyanazon elv lépne érvénybe, mint a *liceo classico*-ban. A filozófia oly terjedelemben taníttatnék, mint a *liceo moderno*-ban, a mennyiségtan és természettudományok pedig behatóbban, mint az említett intézetben.

A nyelvek tanítását illetőleg az *istituto tecnico* és a két liceo között az a különbség volna, hogy míg a liceo-kban, a gyakorlati hasznat is szem előtt tartva, a modern nyelvek tanítása irodalmi czél-
nak szolgálna, addig az *istituto tecnico*-ban a gyakorlati és irodalmi cél egyenlő mértékben érvényesülne.

Rendszerének védelmezésére kifejti, hogy a középiskolák egy

harmadik fajtájának létesítése nagyobb szabadságot jelent a középiskolai oktatás terén. Nézete szerint, a részrehajlatlanoknak el kell ismerniök, hogy e javaslattal egy lépést előre s nem hátra tett. Ez intézetek mindegyike a felsőbb iskolai tanulmányok bizonyos körére készítene elő. A kinek a középiskolai tanfolyam alatt az illető intézetnek, melynek növendéke, célja, iránya meg nem felelne, könnyű szerrel kiegészítő vizsgálatot tehetne és átléphetne a neki megfelelőbb középiskolába. Ez átlépésre azonban nem is volna szükség. Piazzini ugyanis a három középiskola érettségijének teljes egyenjogusultságát biztosít, mindegyik középiskola abiturientiensei előtt nyitva áll az út az egyetem bármely fakultására, bármely felsőbb iskola elvégzésére.

Ha például a középiskolai tanfolyam vége felé, vagy felsőbb tanulmányok választásakor valamelyik tanuló belátja, hogy tanulmányaihoz szüksége leszén másnemű készülségre is, úgy alkalmas egyén vezetése mellett, de speciális vizsgálatra való kötelezettség nélkül, pótolhatja a tapasztalt hiányt, tanulhatja az illető tárgyat, a melyre felsőbb tanulmányait, vagy jövő életpályáját tekintetbe véve szüksége leszén.

Azon ellenvetéssel szemben, hogy a kisebb városokban háromféle középiskolát állítani nem lehetne s így mégis csak a középiskolák egy fajtája állana az illető tanulók rendelkezésére, kifejti, hogy ez a jelen korban, midőn a közlekedés az egyik városból a másikba oly könnyű, nem okozhat nehézséget, a kormánynak csak arányosan kell elosztani az intézeteket az egyes városok között. Az esetleges meg nem felelő iskola választását végső esetben úgyis jóvá tenné a középiskolák teljes egyenjogusítása. E három középiskola tanrendének, céljainak azonban különbözőknek kell maradniok.

Piazzini a már életbeléptetett különböző középiskolai reformok gyakorlati eredményét tekintetbe véve állapította meg e reformtervezetet. Az egységes középiskolai rendszer alkalmatlannak bizonyult s behozták a dualizmust a középiskolai oktatásba; majd a kétféle középiskolát újból egyesítették, de a követelményeknek ez iskola sem felelt meg; ezután az ifjak pályaválasztására és a hivatások sokféleségére való tekintettel Európa néhány országában behozták az egységes alapú bi-, tri- és kvadrifurkációs középiskolákat, de pedagógiai szempontból ez sem állotta meg helyét. Piazzini tehát a tapasztalatok alapján oly rendszert alkotott, a mely a gyakorlatban is valószínűleg eleget tenne a követelményeknek, felvette a legtöbb pedagógustól pártolt klasszikus és reáliskola mellé a gyakorlati életben legnagyobb sikert aratott reálgimnáziumot, teljesen egyenjogusította e három intézetet és így még azokat is elnémította, a kik a korai pályaválasztás

sokat hangoztatott, gyenge érvével támadták a többféle középiskolák rendszerét.¹

Piazzí e javaslata a legjobb reformterveknek egyike.

Áttérünk már most az egységes alapú középiskola híveinek reformterveire. Olaszországban e reformtervnek volt és van legtöbb híve. Az egységes alapú középiskola az egységes és többféle középiskola rendszereinek kiegyeztetéséből származott. Az egység érvényre jut a közös alapban, a többféleség a felső osztályok különböző ágazataiban.

E terv nem mondható újnak. A mióta a modern nyelvek és a természettudományok helyet követeltek a középiskolai oktatásban, legtöbben az egységes alapú bifurkációs vagy multifurkációs középiskolával akartak a különböző igényeknek eleget tenni. Ilyen irányú Franciaországban — a rövidéletű Condorcet-féle tantervet a konzultus alatt nem említve — Fourtoul-nak 1852-iki tanterve, melyben bifurkációt találunk az irodalmi és a tudományos baccalaureatus felé az egységes alapú középiskolák «division supérieure»-jében. Angolországban a «public schools»-ban «modern sídés», modern ágazatokat létesítettek; így Harrowban 1869-ben hozták be a modern irányú ágazatot. Ugyanily bifurkációt találunk a «High school»-ban, Hulmes «Grammar school»-jában. A London melletti «Dulwich College»-ben a «junior section» klasszikus irányú és közös az intézet összes tanulóira nézve, a «senior section»-ban pedig négyfelé válást, kvadrifurkációt találunk a klasszikus, modern, tudományos és mechanikai irányú ágazatokban. A három skandináv államban egységes alapú középiskolákat szerveztek az 1850., 1869. és 1873. évben.² Schweizban a kantoni iskolákat (gimn. és reál) egységes alapú középiskolákká alakították át Winterthurban, Genfben és Bernben, a legtöbb kollégiumban pedig a görög nyelv tanulása fakultatív. Romániában az új középiskolai törvény ugyanily irányban intézkedett: négyosztályú egységes jogosítású iskola, a felső osztályokban (V—VIII) trifurkációval klasszikus, modern és reál irányban.

Az egységes alapú bifurkációs vagy multifurkációs középiskolai rendszer természetes folyománya ama harcznak, a melyet az egységes

¹ Alfredo Piazzí, «La scuola media e le classi dirigenti. (Per il riordinamento dell'istruzione secondaria in Italia) Milano, tip. U. Hoepli 1903. III. rész, pag. 289—346.

² Norvégiában az 1896. júl. 27-iki törvény csak keveset változtatott e rendszeren: törölte a latin nyelvet a II. és III. osztályban. Petersilie «Das öffentliche Unterrichtswesen im Deutschen Reiche und in den übrigen europäischen Kulturländern». Leipzig, 1897. Cap. Norvegien.

Középiskola hívei a kétféle, illetve többféle középiskola pártolóival folytattak, mondhatjuk e rendszerek kiegyeztetésének látszik. Európában sok pedagógus védi e reformtervet. Franciaországban megemlíthetjük Fouillée-t,¹ Boutmyt,² a kik egységes alapú (I—III:) középiskolájuk felsőbb osztályaiban a többféleség elvét szabad tantárgyválasztással kívánják érvényre juttatni.³

Németországban Nohl terve szerint az «Allgemeine Mittelschule» három alsó osztálya lenne a közös alap, a három osztályú «Mittelschule»-ban a latin nyelv tanulása általánosan kötelező, a görögé fakultatív lenne, ezután bifurkáció következnek: egyik ágazat teljesen gimnázialis, a másik reáliskolai jelleggel.⁴ Ugyancsak a bifurkációs középiskola híve Németországban Schulze tanár, a ki a közös alapot hét évi tanfolyamban állapítja meg, a bifurkáció egyrészről «Altsprachenschule», másrészről «Neusprachenschule» ágazatokkal csak a nyolczadik osztályban következnek be.⁵ Az egységes alapú/bifurkációs vagy multifurkációs középiskola mellett foglalnak még állást az 1890-iki berlini konferencia alkalmával Frick és Schiller.⁶

Angolországban az 1890-iki oxfordi és az 1891. cambridgei konferencián több pedagógus szólalt föl ily középiskola érdekében; Percival és Butler a «modern sides», modern ágazatot védte, a különböző bifurkációs és multifurkációs középiskolák vezetői, headmaster-ei, a kik közül különösen említésre méltó Bowen és Eve, intézeteik létjogosultságát, megfelelő alkalmas voltát bizonyították.⁷ A skandináv államokban behozott ily arányú középiskola czélszerű és alkalmas voltát Klinghardt vitatja már évek óta e rendszer ellenségével, Uhliggal szemben.⁸ Nálunk Jancsó Benedek javasolt ilyféle reformot. Kö-

¹ A. Fouillée, «La France au point de vue moral.» 1900. Paris.

² Boutmy, «Le Baccalauréat et l'enseignement secondaire. 1899. Paris.

³ Ide számíthatnók Ribot reformjavaslatát is, melyben a középiskolai oktatásnak alapja dualisztikus ugyan (klasszikus és modern), de úgy a klasszikus, mint a modern középiskola felsőbb osztályaiban a többféle hivatásoknak megfelelően a többféleség elve szabad tantárgyválasztással lép érvénybe. Ribot «La Reforme de l'Enseignement secondaire.» Paris, Colin, 1900. pag. 60—70.

⁴ Piazza, ibid. Correnti rif. in Germ. pag. 88—89.

⁵ Schulze «Deutsche Erziehung» Berlin, 1896. pag. 297—325.

⁶ Verhandlungen über die Fragen des höheren Unterrichtes stb. pag. 90.

⁷ Baumeister, «Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre», München, 1897, England; Leclerc «L'education des classes moyennes et dirigeantes en Angleterre», Paris. 1898. pag. 230—252.

⁸ Ziegler «Die Fragen der Schulreform.» Stuttgart, 1891, pag. 42—43.

zépiskolájának alapjául a mai polgári iskolát s a gimnázium és reáliskola alsó részét együttesen pótló három osztályból álló, latin nyelv nélküli alsó tagozatot ajánl, az ezt követő négy osztályból álló középső tagozatban a görög és francia nyelv alternative kötelező tantárgyak, a latin nyelv és a többi tantárgyak általánosan kötelezők, a VIII. és IX. osztályból álló felső tagozatban pedig a humán és reál ágazatokkal érvényre jutna a bifurkáció.¹ Báró Eötvös József közoktatásügyi miniszter már előzőleg a francia bifurkációs középiskolai rendszer mintájára akarta a középiskolai oktatást reformálni, de a legjelesebb filologusainknak és tanárainknak, élükön Dr. Ponori Thewrewk Emillel sikerült e reformot megakadályozni.²

Olaszországban már a múlt század elején találunk egységes alapú bifurkációs középiskolákat. E középiskolák a Boncompagni, majd a Casati törvény életbeléptetésével megszűntek. Néhány évvel Casati reformja után ily irányú reformokkal akarják a tapasztalt hiányokat megszüntetni. Legtöbbszörre miniszterek terjesztenek ily szellemben törvényjavaslatokat a képviselőház elé: egységes alapot akarnak a középiskolai oktatásnak adni és az egység és a kötelesség egymást kölcsönösen korlátozó elvét egy intézetben kívánják egyesíteni. Ily reformjavaslattal lépett elő Mamiani miniszter megbízásából *Matteucci* 1863-ban. Javaslatában a klasszikus és technikai középiskolák négy alsó osztályát egységes alappá akarja összevonni, a felsőbb osztályokban pedig a klasszikus és reál irányú ágazatokban a kétféle középiskola elvét érvényre juttatni. Ugyancsak egyesíteni akarta a *ginnasio* és a *scuola tecnica* három alsó osztályát *Bertini* a «Consiglio superiore dell' Istruzione Pubblica» felsőbb közoktatási tanácshoz címzett jelentésében. Míg *Matteucci* a közös alapon taníttatni kívánta a latin nyelvet, addig *Bertini* a közös alap tantárgyainak sorából törölte és csak a IV. osztálytól kezdődőleg a bifurkáció után juttatott volna neki helyet a gimnazialis jellegű ágazatban.³

Bertini ezen reformtervét magáévá tette s 1865 jun. 14-én mint törvényjavaslatot a képviselőház elé terjesztette *Coppino* mi-

¹ Dr. Jancsó Benedek, «Középiskoláink reformja.» Budapest, Wodianer, pag. 66—117.

² Dr. Jancsó Benedek id. m. pag. 9. — Fiumében 1870—1882-ig, mint átmeneti intézkedés, egységes alapú bifurkációs (klasszikus és reálirány) középiskolánk volt, a reál irányú ágazatot azonban nagyon kevés tanuló választotta s így az intézetet 1882-ben főgimnáziummá alakították át.

³ *Bertini*, «Per la riforma delle scuole medie» Torino, 1899. pagina 93—100.

niszter, a ki, bár a felsőház reformtervét támogatta, a képviselőház ellenzése folytán javaslatát kénytelen volt visszavonni. Coppino Baccelli után újból átvéve a közoktatási tárczát, megmaradt az előzőkben említett reformterve mellett, melyet törvényjavaslat alakjában 1887 május 5-én a képviselőháznak újból beterjesztett. E javaslatot Martini méltatta, a ki 1888 február havában e javaslattal szemben ellenjavaslatot (*contro progetto*) nyújtott be,¹ a melyben Coppinoval szemben közös alapnak négy évi tanfolyamot ajánlott, továbbá a klasszikus irányú ágazatban a görög nyelv tanulását fakultatívva kívánta tenni. Boselli miniszter 1888-ban megállapította a *ginnasio* és a *scuola tecnica* négy alsó osztályának egyesítésére a tantervet és ezt 1890-ben királyi rendelettel életbe is léptette. A reform azonban rövidéletű volt, utódja Villari a királyi rendeletet visszavonatta és megmaradt a Casati-törvény által előírt dualisztikus felosztás mellett. Galló miniszter 1901 jan. 25-iki javaslatával ugyancsak a *scuola unica di grado inferiore* mellett foglal állást. A közös alapot négy évi tanfolyamban állapítja meg; e négy osztályban a latin nyelv tanulását általánosan kötelezővé akarja tenni, tekintet nélkül arra, hogy a tanulók nagy része, esetleg aránytalanul nagyobb része a technikai ágazatot választhatja és így a felső osztályokban a latin nyelvnek semmi hasznát nem veszi. Gallo a klasszikus és technikai ágazatoknak nem ad egységes jogosítást. A klasszikus ágazatban a görög nyelv tanulását fakultatívva akarja tenni, mert az egyetemi tanulmányokhoz csak a latin nyelv tanulását tartja feltétlenül szükségesnek. A technikai ágazat csak a műegyetemre és egyéb gyakorlati irányú pályákra készítene elő. *De Dominicis* és *Allievo* egyetemi tanárok is hatásos szószólói e rendszernek, csak a filozófia tanítására akarnak a felső osztályokban nagyobb súlyt fektetni, mert e tantárgyat az oktatás integrans részének tekintik.²

E reformtervek, javaslatok, bár a törvényhozás elé kerültek, vita tárgyát a képviselőházban nem képezték és a középiskolai oktatás jelenlegi rendszerén nem változtattak. Mindezen javaslatok kiinduló pontja, hogy úgy a *ginnasio*, mint a *scuola tecnica* alsó osztályaiban

¹ Dr. Giovanni Cesca «La scuola secondaria» stb. pag. 32.

² Allievo «La Riforma dell' educazione moderna mediante la Riforma dello Stato Torino 1896. pag. 47—60. — Bonghi, «Discorsi e saggi sulla Pubblica Istruzione.» Firenze, 1876. II. 365—367. — Allievo «Italien», Encyclopedie des gesamten Erziehungs- und Unterrichtswesens, Dr. K. A. Schmidt, Gotha 1880, III. 731—762. — Notizie storiche sull' Istruzione classica in Italia dal 1860 ad oggi 1900. Roma. Bevezetés Adolfo Berni. — Cesca és Piazzai id. munkái.

sok az egyező tantárgy, e két intézet alsó osztályait tehát egyesíteni lehetne és megalkotni a középiskolai oktatás egységes alapját a *scuola unica di grado inferiore*-t. A legtöbben kötelezővé akarják tenni a latin nyelv tanulását a közös alap osztályaiban s csak néhányan halasztják e nyelv tanulását a bifurkáció utáni időre, de a felső osztályok klasszikus ágazatában ezért nagyobb heti óraszámmal, behatóbban foglalkoznának e tantárggyal a tanulók. Az összes javaslatok bifurkációt ajánlanak a felső osztályokban klasszikus és technikai irányban. E rendszer híveinek egyik főargumentuma, hogy az egységes alapú középiskolával elkerülhetnők az ifjak korai pályaválasztását, melyet elhalasztanánk így a tanulók 14—15. életévére.

Az egységes középiskola merev egyöntetűségével szemben még tovább mennek a többféleség elvének hívei. Ezek a bifurkáció híveinél is szabadabb, a különböző életpályáknak és hivatásoknak megfelelő sokféleséget akarják az egységes alapú középiskola felsőbb osztályaiban érvényre juttatni. *Correnti* miniszter 1870 ben terjesztett elő ily irányú javaslatot. A ginnasio, liceo, scuola tecnica és istituto tecnico-t egy intézetté akarta egyesíteni. Középiskolájában három tagozatot különböztetett meg: a stadio preparatorio-t három évi, a st. letterario-t két évi, a st. completo-t három évi tanfolyammal. Minden egyes tagozatban közös, tehát kötelező és speciális kurzusokban képezhettek volna magukat az intézet tanulói. Speciális kurzusok legnagyobb számmal a felső osztályokban lettek volna, ezért soroltam ide *Correnti* javaslatát. A közös kurzusok általánosan kötelezők lettek volna az intézet összes tanulóira nézve, a speciális kurzusok pedig nyitva álltak volna azok számára, a kik előbb vagy utóbb valami életpályára határozták el magukat. *Correnti* bukásával e javaslat is letűnt és nem is beszéltek többé róla.*

A sokféleség elvének legkiválóbb védője Olaszországban *Kerber* tanár. A különböző olasz középiskolai reformtörekvések beható megvitatása után azon következtetésre jut, hogy a középiskolákban nemcsak hogy nem kell törülni egyes tantárgyakat, de újabbakat, melyek a modern műveltség elnyerésére szükségesek, kellene behozni. Az egységes középiskola híveinek egy része könnyíteni, egyszerűsíteni kívánja a középiskola tananyagát, a másik része pedig újabb és újabb tantárgyakkal akarja gazdagítani. Ezen ellenmondást csak úgy lehet kiegyenlíteni, ha feladják az egységes középiskola általuk alkotott rendszerének elvét és átpártolnak a sokféleség elvének híveihez, a kiknek rendszere egyesíti mindkét fél híveinek nézeteit. Az ifjak sokféle hivatásának tekintetbevételével alkotott középiskolában tanítani kellene

* Bonghi id. m. II. 374—375.

mindazt, a mi az ifjúság nevelésének csak tárgyát képezheti. E célból egyrészről bizonyos számú sezione és sottosezione-t állapít meg, a melyek a különböző hivatásoknak megfelelően bizonyos számú kötelező tantárgyakkal készítenék elő a tanulókat jövő életpályájukra, másrészről teljes szabadságot biztosítana az ifjoknak, hogy tanáraik tanácsának tekintetbe vételével oly fakultatív tantárgyakat választhassanak, a melyek hivatásuknak legjobban megfelelnek. Tehát az unità és duplicità vagy bármely meghatározott elágazással szemben érvényre juttatja a sokféleséget; a jelenlegi középiskolai rendszert pedig, nézete szerint, habozás nélkül teljesen újjá kell alkotni, teljesen át kell alakítani.¹

Correnti és Kerbaker javaslatait azért említem e helyen, mert középiskoláik alsó osztályaiban a fakultatív tantárgyak választása nem feltétlenül kötelező, tehát ez iskola alsó osztályai nem sokban különböznek az egységes alapú középiskola közös osztályaitól.

Míg Kerbaker és Correnti a sokféleség elvét az egész középiskolára kiterjesztik, addig néhányan az egység és sokféleség elvét úgy akarják kiegyeztetni, hogy az alsó osztályokban érvényre juttatják az egységet, a felső osztályokban pedig a többféleség elvét. Ily javaslatot terjesztett *Bonghi* az olasz képviselőház elé 1875 február 5-én. *Bonghi* középiskolájának tervében az egység és a sokféleség elvét úgy hozta összhangzásba, hogy az alsó öt osztályban az irodalmi és közérdekű tudományos oktatást általánosan kötelezővé tette, a felső osztályokban pedig szabad tantárgyválasztással helyet juttatott a többféleség elvének. Az első, hosszabb időtartamú részben csak általánosan kötelező tantárgyak lettek volna, így nemzeti nyelv és irodalom, klasszikus nyelvek, történet, földrajz, a tudományok elemei. A második részben, a középiskolai oktatás utolsó éveiben pedig a tanulók sokféle hivatásuknak megfelelően különböző tantárgyakat választhattak volna. A nápolyi konferencián Bonatelli tanár tette magáévá e reformtervet és teljesen célszerűnek találta *Bonghi* javaslatát.²

Ugyaníly reformot javasol *Guido Jona* a R. Istituto Lombardo di Scienze e Lettere által pályadíjjal jutalmazott művében. Az egységes alapú középiskola főargumentumának a pályaválasztás későbbi időre való halasztását tekinti. Az általa tervezett középiskolai rendszer felmentené a családapát ama szomorú kötelezettsége alól, hogy fia számára, mikor ez alig tíz éves még és az elemi iskolát elvégezte, pályát, illetőleg e pályának megfelelő középiskolát válasszon. Élénk

¹ Kerbaker «Osservazioni sul riordinamento della scuola secondaria», Napoli, 1899.

² Rendiconto dell' Accademia di Napoli stb. pag. 219—223.

színekkel ecseteli az esetleg nem művelt apának megfontolatlan elhatározásából keletkező bajokat, a pályát tévesztett ifjak szomorú helyzetét. Mindeme bajok okát a jelenlegi középiskolai rendszerben találja. Mert, bár rendszerének ellenségei azt állítják, hogy a gimnáziumba, reáliskolába, reálgimnáziumba vagy ezen iskolákkal egyenértékű, más országokban másnevű iskolákba adott, pályáttévesztett ifjak a téves választást könnyen jóvá tehetik azáltal, hogy kiegészítő vizsgálatot téve más, nekik jobban megfelelő középiskolába lépnek át, Jona ez átlépést a gimnáziumból más intézetbe könnyűnek tartja ugyan, de viszont szinte lehetetlennek más, nem általános műveltséget adó középiskolából a gimnáziumba való átlépést épen a kiegészítő vizsgálatok nehézsége miatt. Átlépni tehát csak alacsonyabb rangú középiskolába lehet. De ez átlépés sem szünteti meg mindig a bajokat. Lehetséges, hogy egyesek a gimnáziumon kezdve lefelé végig próbálják az összes középiskolákat, míg végre egyben megállapodnak. E próbálgatással sok idő telik el. Az egységes alapú középiskola megszünteti e bajokat. Amint az atya látja, hogy fia e középiskolában nem tud eleget tenni a követelményeknek, azonnal iparos pályára adhatja. A német háromféle középiskolával szemben felhossa még, hogy a kisebb népességű városokban e három középiskola versenyre fog egymással kelni. A verseny nem lesz áldásos, mert nem az elérhető legjobb eredmény képezi majd a verseny célját, hanem hogy melyik intézetnek lesz több növendéke. Hizeleg, nézete szerint, a tanulók nagy száma az intézetek vezetőinek és biztosítja őket egyszersmind, hogy az illető középiskolát a kormány nem fogja beszüntetni. E célból az igazgatók könnyíteni fognak a tanulók helyzetén és az elérendő eredmény színvonalát le fogják szállítani. A szülők elnézést követelnek majd fenyegetőzve, hogy ellenkező esetben más intézetbe adják fiaikat. A szigorúság hibává, az elnézés kötelességgé lesz. Kevesebb középiskolát, kevesebb tanulót kíván tehát Jona és több komolyságot és nagyobb eredményt.

Alkalmasabbnak találja az egységes alapú középiskolát hazájában gazdasági és pedagógiai szempontból is. Nézete szerint e rendszer a jelenleginél sokkal kevesebb tanerőt kíván. Az így megtakarított összeget az iskolai helyiségek alkalmasabbá tételére, tanszerek beszerzésére és a tanárok fizetésének javítására lehetne fordítani. A tanerőket jobban meg lehetne válogatni s nem fordulna elő az az eset, hogy a ginnasio-ban (I—V.) félalnfabéták tanítsanak, bár elismeri, hogy jelenleg is van ez intézetekben szép számmal kiváló tanerő. A tanárok fizetésének javítását pedagógiai szempontból kiválóan fontosnak tartja, mert az anyagi gondoktól megszabadult tanár egész energiáját az iskolának szentelheti, ily módon pedig még a középszerű tehetségek is megfelelő eredményt érhetnek el.

Mindez elsorolt előnyök a *scuola unica di grado inferiore* mellett szólnak. Jona középiskolájának célja, hogy minden magasabb tanulmányra előkészítsen és általános műveltséget adjon. A classicismus és minden más speciális műveltség felé való hajlás a rendszer rosszabbodását vonná maga után és a végcél veszélyeztetésével járna. A latin nyelv tanítását a közös alapon lehetetlennek, abszurd dolognak tartja, mert, mint statisztikailag kimutatja, a technikai iskolák tanulóinak száma évről-évre gyarapszik, és a tanulók nagy részének kellene ellenkező esetben kényszerből latin nyelvet tanulni, aminek a felsőbb osztályokban semmi hasznát nem látnák. Nézete szerint a klasszikus irány felé hajló ifjak a latin nyelvet a felső osztályokban is elsajátíthatják.

Míg a többi reformjavaslatokban csak a középiskolák egyesítésére vagy különválasztására való törekvést látunk, addig Jona nemcsak a középiskolákat akarja egyesíteni, hanem a szakiskolák közül az *Istituto nautico*-t és a *scuola normale*-t* is bele vonja egységes alapú középiskolájába. A felső osztályokban ágazatokra oszló középiskolában versenyre kelnek az egyes ágazatok, az életben pedig a nem épen kívánatos kasztszerű elkülönülésre vezet az ily rendszerű középiskola. Ezért egységes intézetet akar a felső osztályokban is, *Istituto unico di grado superiore*-t. Minél több tantárgyat lehet a felső osztályokban általánosan kötelezővé tenni, annál tökéletesebb lesz az intézet, annál kevesebb költséggel fog járni fentartása. Minden tanuló a kötelező tantárgyak mellé szüleinek és tanárainak beleegyezésével hivatásának megfelelő más tantárgyakat is választhatna s így meghatározatlan számú és jellegű ágazatok keletkeznének, melyeket Jona sezione és sottosezione névvel különböztet meg. Akik egyetemen akarják tanulmányaikat folytatni, azoknak természetesen megfelelő tantárgycsoportot kellene választani. Jona azonban nem hódol az eddigi szokásnak, nem tartja a klasszikus nyelvek tanulását minden egyetemi szaktanulmányhoz feltétlenül szükségesnek, de azokat, akik tisztán csak gyakorlati jellegű tantárgyakat tanultak, egyetemi tanulmányokra képesítetteknek nem tekinti. Mert, nézete szerint, e középiskolában az egyes ágazatokból más ágazatba való átlépés nem oly nehéz, mint a technikai iskolákból a klasszikus középiskolába. Ezt bizonyítja a jelenlegi *istituto tecnico*-val, a melyben minden évben sok tanuló cserél ágazatot. Egységes jogosítást tehát a különböző ágazatoknak nem ad, de liberálisabb felfogása e tekintetben, mint a jelenlegi rendszer fentartóié. Egységes alapú középiskola az alsó osztályokban általánosan kötelező tantárgyakkal, a felső osztályokban pedig a különböző hiva-

* Tanítóképző intézet.

tásoknak megfelelő ágazatokkal, így foglalhatnók össze Guido Jona reformtervét.*

Nasi olasz közoktatásügyi miniszter a f. é. márczius hó elején tartott miniszteri tanácskozásban előterjesztette a legújabb olasz középiskolai reformtervet. Javaslatával az egységes alapú szesztfurkációs középiskola mellett foglal állást. Középiskolájának *liceo* nevet ad, melynek négy alsó osztályában és a felső osztályok első bienniumában az intézet összes tanulóira nézve általánosan kötelező tantárgyakat tanítanak, a felső osztályok második bienniumában pedig a hatféle ágazat lehetővé tenné az ifjaknak jövő életpályájuknak megfelelő tanulmányok választását. E középiskola feladatául tűzi ki, hogy egyrészt bölcsészeti és irodalmi, másrészt tudományos műveltséget adjon és így az ifjuság előtt megnyissa az egyetem és az állami felsőbb iskolák (*istituti d'istruzione superiori dello stato*) kapuit, vagy hogy a gyakorlati jellegű ágazatok elvégzése után professzionális életpályákra képesítsen. Nasi középiskolájában ugyanis a tulajdonképeni középiskolákat, a tanítóképző intézetet, a kereskedelmi és a földmérő iskolákat egységes alapú szesztfurkációs középiskolává egyesítette.

A hat osztályra terjedő egységes alap tantárgyai a következők:

I. Az alsó osztályokban (I—IV):

1. Olasz nyelv és irodalom.
2. Latin nyelv; cél: a latin klasszikusok megértése és megkedvelése.
3. Francia nyelv.
4. Itália története elbeszélésekben.
5. A fizikai és politikai földrajz alapismeretei.
6. A mennyiségtan (aritmetika és geometria) és könyvviteltan alapismeretei.

7. A természettan és természetrajz alapismeretei.

8. Mértani és diszkrét rajz.

9. Szépírási.

II. A felső osztályok első bienniumában (V—VI):

1. Olasz nyelv és irodalom.
2. Latin nyelv és irodalom.
3. Német vagy angol nyelv.
4. Itália története, kapcsolatban az egyetemes történeti eseményekkel és hatásokkal.
5. Leíró fizikai és politikai földrajz.
6. Bölcsészeti (a lélektan, logika és erkölcsan elemei).

* Guido Jona, «L'Istruzione secondaria in Italia», 1902, Ditta Paravia, pag. 92—115.

7. Mennyiségtan (geometria, általános aritmetika és algebra).
8. Khemia és természettan.
9. Természetrajz és egészségtan.
10. Mértani és diszítményi rajz.
11. Könyvviteltan.

A mértani és diszítményi rajz azon tanulókra nézve kötelező, akik a második bienniumban a sezione fisico-matematica-t választják, a többi tanulókra nézve fakultatív; a könyvviteltan azokra nézve kötelező, akik a sezione di commercio e ragioneria-t választják majd, a többire nézve fakultatív.

A felső osztályok második bienniumában hatféle ágazat vezet ugyanannyi irányban. Ez ágazatok a következők:

1. Sezione letteraria primaria, megfelel a porosz reálgimnáziumnak.

2. Sezione magistrale classica, megfelel a humanisztikus gimnáziumnak.

3. Sezione magistrale primaria, megfelel a tanítóképző intézetnek.

4. Sezione fisico-matematica, megfelel a főreáliskolának.

5. Sezione di agrimensura, megfelel a földmérő iskolának.

6. Sezione di commercio e ragioneria, megfelel a kereskedelmi iskolának.

I. A sezione letteraria primaria tantárgyai:

1. Olasz nyelv és irodalom.

2. Latin nyelv és irodalom a klasszikusok műveinek olvasása és magyarázása.

3. Italia története kapcsolatban az egyetemes történeti eseményekkel és hatásokkal.

4. Német vagy angol nyelv.

5. A gazdaságtan és közjog elemei.

6. Bölcsészet (a főbb rendszerek ismertetése).

7. Politikai földrajz és statisztika.

II. A sezione magistrale classica tantárgyai:

1. Olasz nyelv és irodalom.

2. Latin nyelv és irodalom (a klasszikusok műveinek magyarázása és filológiai méltatása).

3. Görög nyelv.

4. Itália története, kapcsolatban az egyetemes történeti eseményekkel és hatásokkal.

5. Német vagy angol nyelv.

6. A gazdaságtan és közjog elemei.

7. Bölcsészet (a főbb rendszerek ismertetése).

8. Történeti földrajz, különös tekintettel a görög és római régiségekre.

9. A pedagógia alapismeretei.

III. A sezione magistrale primaria tantárgyai:

1. Olasz nyelv és irodalom.

2. Itália története kapcsolatban az egyetemes történeti eseményekkel és hatásokkal.

3. Neveléstan és erkölctan.

4. A gazdaságtan, társadalomtudomány és közjog elemei.

5. Német vagy angol nyelv.

6. A földművelés alapismeretei.

7. Rajz.

8. Szépírás.

9. A testgyakorlás elmélete.

10. Ének.

IV. A sezione fisico-matematica tantárgyai:

1. Olasz nyelv és irodalom.

Itália története, kapcsolatban az egyetemes történeti eseményekkel és hatásokkal.

3. Angol vagy német nyelv.

4. A gazdaságtan és közjog elemei.

5. Mennyiségtan (a trigonometria, algebra és geometria összefoglaló áttekintése).

6. Természettan.

7. Khemia.

8. A matematikai földrajz elemei.

9. Diszitéményi rajz.

V. A sezione di agrimensura tantárgyai:

1. Olasz nyelv és irodalom.

2. Itália története, kapcsolatosan az egyetemes történeti eseményekkel és hatásokkal.

3. Német vagy angol nyelv.

4. Topografia és a hozzátartozó rajz.

5. Az ábrázoló mértan és szerkesztéstan és a hozzátartozó rajz.

6. Becslés.

7. Földműveléstan és megfelelő könyvviteltan.

8. Földműveléstanhoz tartozó khemia.

9. A gazdaságtan és közjog elemei.

10. Mezőrendőri törvények.

VI. A sezione di commercio e ragioneria tantárgyai:

1. Olasz nyelv és irodalom.

2. Itália története kapcsolatban az egyetemes történeti eseményekkel és hatásokkal.
3. Német vagy angol nyelv.
4. Számviteltan és közigazgatás.
5. Mintairodai gyakorlatok.
6. A gazdaságtan, pénzügytan és statisztika elemei.
7. A közjog és magánjog elemei.
8. Kereskedelmi és gyarmati földrajz.
9. Pénzügyi műveletekhez alkalmazott mennyiségtan.
10. Kereskedelmi chemia és árúismerettan.
11. Szépirás.

A sezionè letteraria, magistrale classica és fisico-matematica egyetemi tanulmányokra készítene elő, a többi három pedig gyakorlati életpályára képesít. Minden egyes liceo-val három évre terjedő, elemi, előkészítő tanfolyam van kapcsolatban, melynek feladata, hogy az ifjúságnak a középiskolai tanulmányokra alkalmas előkészültséget biztosítson.

Ezen előkészítő tanfolyam tantárgyai a következők:

1. Olasz nyelv (olvasás és tollbamondás különös tekintettel a szépirásra és helyesírásra, gyakorlati nyelvtan, az emlékező tehetség gyakorlása).
2. A számtan elemei.
3. Itália történetéből elbeszélések.
4. Elemi és gyakorlati előismeretek a földrajz megértéséhez.
5. Kézimunka kapcsolatban az ábrázoló mértan elemeivel.

Úgy a liceo, mint a liceo-hoz tartozó előkészítő tanfolyam tantárgyainak célja, köre és menete e tantervhez kidolgozandó utasításokban lesz megállapítva. Minden tartománynak lesz legalább egy liceo-ja előkészítő tanfolyammal, 6 osztályú alappal és az összes vagy csak néhány ágazatokkal.*

Nasi azért, hogy eltérően az eddigi javaslatoktól középiskolájának közös alapját hat osztályban állapította meg, az ifjak pályaválasztását 16—17 éves korukra, tehát az érettséget jobban megközelítő időre halasztotta. Pedagógiai szempontból a többi ily irányú javaslattal szemben ez határozottan haladást jelent, mert a legtöbb pedagógus nézete egyezik abban, hogy 14—15 éves korukban az ifjak az érettség oly fokát nem érték még el, hogy szabadon, megfontoltan pályát válasszanak. Ama fontos és sokat vitatott kérdésben, hogy a közös alaphoz tanítsanak-e latin nyelvet, vagy ne, Nasi a latin nyelv

* «La scuola secondaria in Italia» 7. évfolyam, 1903 márczius 7-iki számból: Il progetto dell'on. Nasi sulla riforma delle scuole secondarie.

mellett dönt. Az évszázados tradíció, továbbá azon közeli rokonság, a melyben az olasz nyelv a latinhoz áll, kényszerítette e lépésre. Nasi közoktatásügyi minisztert. E nyelv, a pedagógiai előnyöktől eltekintve, századokon keresztül volt a műveltek érintkezési nyelve, ismerete megkönnyíti a román nyelvek megtanulását. Ez utóbbi gyakorlati indokból magyarázható csak, hogy Franciaországban a kereskedelmi kamarák, pl. a lyoni, továbbá a nagykereskedők a latin nyelv érdekében szólalnak fel, és a klasszikus középiskolát végzett tanulókat előnyben részesítik.¹ Csak helyeselnünk lehet tehát, hogy Nasi a hat osztályú egységes alapban a latin nyelv tanulását kötelezővé tette.

Gallo az előzőekben említett javaslatában tekintettel volt azokra, akik a négy osztályú alap elvégzése után a nem klasszikus irányú ágazatot választják. Ugyanis a IV. osztályban a latin nyelvből nyert elégtelen érdemjegy nem akadályozta a tanulókat, hogy a technikai ágazatba fellépjenek. Hogy Nasi fog-e könnyíteni ily rendellel a latin nélküli ágazatot választó tanulók helyzetén, erre nézve még most adatunk nincs.

A felsőbb osztályok második bienniumában tervezett hatféle elágazással, szesztfurkációval Nasi egyesítette középiskolájában a humanisztikus gimnáziumot, reálgimnáziumot, főreáliskolát, az így középiskolai rangra emelt tanítóképző intézetet, földmérő és kereskedelmi iskolákat. Kiválóan fontos dolognak tartom, hogy az elemi iskolai tanítóktól nyolcz évi készülést kíván meg. Jó hatással lesz ez nemcsak a középiskolai oktatásra, de az olasz nép politikai és társadalmi fejlődésére is. Mert Schleiermacher szavaival élve: «Die Lösung einer grossen politischen Aufgabe liegt in nichts anderem, als der richtigen Organisation der Erziehung; alles revolutionäre aber in der unrichtigen Organisation derselben».²

Megtaláljuk az ágazatokban a jelenlegi *istituto tecnico* összes ágazatait, így a *sezione fisico-matematica*-t ugyanily czímen, a *sezione ragioneria* és *industriale*-t összevonva a *sezione di commercio* és *ragioneria*-ban, a *sezione agrimensura* és *agronomia*-t összevonva a *sezione di agrimensura*-ban csakhogy mindegyiket középiskolai rangban. Nasi javaslatában tehát tekintettel volt az olasz középiskolai tradíciókra, megszüntetni igyekezett az eddig tapasztalt hátrányokat, középiskolájában helyet juttatott a középiskolai rangot megközelítő olasz intézeteknek és ezeken kívül felvette még és első helyre tette

¹ J. Caro «Die Frage der Gymnasial- und Realschulbildung in Frankreich», Monatschrift für höhere Schulen, 1902. január.

² Platz, «Erziehungslehre», Berlin, 1849, pag. 61.

a Németországban közkedveltségnek örvendő reálgimnáziumnak megfelelő sezione letteraria primaria-t.

E reformtervek az egység és többféleség elveinek összeegyeztetéséből és összekötéséből származtak. Az egység érvényre jut a közös alapban, az alsó osztályokban, a többféleség pedig a felső osztályok ágazataiban. Nasi javaslatának kivételével a többi reformterv kettős-elágazással juttatja érvényre a felső osztályokban a többféleség elvét.

Ezen rendszer hívei külföldi példákra is hivatkozhatnak: Schweizban, Dániában, Norvégiában és Svédországban ily intézeteket már fel is állítottak. E példák tekintetbe vételénél azonban kiválóan fontos, hogy megállapítsuk, mily műveltségi fokot kívánnak meg ez országokban a középiskolát végzett tanulótól. Mindenesetre a geográfailag és etnográfailag közelebb eső nép intézményeinek példája fontosabb; Schweiz reformját vehetnők tehát mértékadónak Itáliára nézve. Dr. Theodobald Ziegler, a filozófia és pedagógia tanára a strassburgi egyetemen, öt évig tanított Winterthurban, Schweizban ily egységes alapú középiskolában s így alkalma volt e rendszert gyakorlatban is tanulmányozni. Tapasztalatait, mint «bene expertus» a következőkben foglalja össze: «Ich habe die Einrichtung nicht als günstig wirkende erkannt; alle die Vorteile, welche sich die Freunde der Einheitsschule davon versprechen, sind illusorisch, die Nachteile dagegen tatsächlich gross».¹ Schjott svéd tanár is határozottan károsnak mondja a hazájában behozott ily irányú reformot, nagy áron szereztek meg, nézete szerint, e tapasztalatot és reméli, hogy e keserű tapasztalatok a klasszikus középiskola mielőbbi visszaállítására fognak vezetni.²

E reform ellenzői közül említhetjük még Uhligot, Schradert, Schulzet, Willmant, az ellentáborból pedig Fricket, Schillert, Nohlt. A külföldi példák, a berlini konferencia határozata határozottan ellenszólnak e reformterveknek.

Hogy az egységes alapú középiskola a pályaválasztást a tanulók fejlettebb korára halasztja, üdvös dolognak látszik, s e rendszer híveinek legkedveltebb argumentuma. De a gyermekben a hajlandóságot egyik vagy másik irányra csak úgy ismerhetjük fel, ha az alsó osztályok ágazataiban tanított tantárgyak elemeit tanítanak. Sok ily középiskola alsóbb osztályaiban nem találunk latint. Hogyan állapítható meg akkor, hogy a tanulók előszeretettel viseltetnek-e e nyelv tanulása iránt? Vannak azonban, a kik az alsó osztályokban a latin nyelvet megtartani kívánják. Így meg azon anomalia áll elő, hogy

¹ Ziegler, «Die Fragen der Schulreform» pag. 43.

² Schjott e véleményét dr. Uhlig idézi az 1890-iki berlini konferenciában. Verhandlungen über die Fragen stb. pag. 89.

azok, akik nem klasszikus irányú ágazatot választanak, latin nyelvet kénytelenek az alsó osztályokban tanulni, pedig ennek a felső osztályokban semmi hasznát sem veszik. Ha a felsőbb osztályok klasszikus ágazatában kezdjük csak a latin nyelv tanulását, majdnem leküzdhetetlen akadályok állanak elő, 14—15 éves korban a tanulók már nem örülnek az új szónak, a szó formájának, figyelmük már inkább a tartalom felé fordul s a szavak, rendhagyó igék tanulása inkább meggyölteti a tanulókkal e tantárgyat, mint megkedveltetné. A tanulók nem érnék el azt, ami a latin nyelv tanulásának célját képezi, e tantárgy mindinkább hátrább szorulna, míg végül teljesen kiküszöböltetnék.

Térjünk vissza a pályaválasztásra. A legtöbb esetben a gyermek hajlandósága tekintetbe sem jő, a szülők polgári állása, vagyoni állapota mértékadó. Gazdag ember, magasrangú hivatalnok fiát iparos-pályára nem adja. A legtöbben megfontolják, hogy az egyes életpályára való készülés mily hosszú időt vesz igénybe, gyorsan lehet-e álláshoz jutni, mennyi költséggel jár a cél elérése, de valódi hajlandóság, hivatottság nagyon kevés esetben határoz.

A közös tanítástól némelyek Olaszországban a vezető osztályok egyöntetű nevelését, egyesülését, a kasztszerű elkülönülés megszűnését várják. A nevelésnek nagyon is áldásos gyümölcse volna ez, de a gyakorlatban ez eredményt alig lehetne elérni. Akadályozná ezt a tanulók nagy száma az alsó osztályokban, továbbá a felső osztályok közös tantárgyainak tanítása közben, mint ezt az új román tanterv a gyakorlatban megmutatta.

Nasi javaslatában igyekezett e hátrányokat elkerülni azáltal, hogy hat osztályban állapította meg a közös alapot. Javaslat az eddigi ily irányú javaslatoknál határozottan jobbnak mondható. Hogy a gyakorlatban, ha javaslatából törvény lenne, eleget tesz-e majd a követelményeknek, a jövő fogja megmutatni. Már a miniszteri tanácskozásban hatalmas ellenfélre talált Bacelli volt közoktatásügyi miniszter személyében.

Az összes olasz középiskolai reformtervek között, nézetem szerint, a legkiválóbb, legmegokoltabb, legracionálisabb Piazzinak az előzőekben említett javaslata. Piazzini ugyanis a leghíresebb európai pedagógusok nézeteire és tapasztalataira támaszkodva oly rendszert alkotott, amely a gyakorlati életben is meghozná a várt gyümölcsöket. Valószínűbb azonban, hogy az egységes alapú középiskola hiveinek valamelyik javaslata alapján fogják Olaszországban a középiskolai reformkérdést megoldani.

Forrásmunkák: *«Notizie storiche sull' istruzione classica in Italia dal 1860 ad oggi».* Roma, tip. Cecchini, 1900. Ministero della pubblica

istruzione hivatalos kiadása. — «*Notizie storiche sull' istruzione tecnica in Italia dal 1860 ad oggi*». Roma, tip. Cecchini, 1900. Ministero della pubblica istruzione hivatalos kiadása. — KERBAKER «*Osservazioni sul riordinamento della scuola secondaria*». Napoli, tip. della R. Univ. 1899. — Dr. GIUSEPPE ALLIEVO «*Italiens*». Encyklopädie des gesamten Erziehungs- und Unterrichtswesens. Dr. K. A. Schmidt. Gotha, 1880, III. kötet 731—762. — Dr. THEODOBALD ZIEGLER «*Die Fragen der Schulreform*». Stuttgart, 1891. — Dr. A. BAUMEISTER «*Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre für höhere Schulen*». München, 1895. — ALEXANDRE RIBOT «*La Réform de l'Enseignement secondaire*». Paris, Colin, 1900. — Dr. GIOVANNI CESCA «*La scuola secondaria*». Palermo, tip. Reber, 1902. — ALFREDO PIARZI «*La scuola media e le classi dirigenti*». Per il riordinamento dell' istruzione secondaria in Italia, Milano, tip. Hoepli, 1903. — «*Verhandlungen über die Fragen des höheren Unterrichts*». Im Auftrage des Ministers der geistlichen, Unterrichts- und Medicinal-Angelegenheiten. Berlin, Verlag Hertz, 1891. — PETERSILIE «*Das öffentliche Unterrichtswesen im Deutschen Reiche und in den übrigen europäischen Kulturländern*». Leipzig, Verlag Hirschfeld, 1897.

MÁLLY FERENCZ.

A KIS DIÁKOK.*

Szeretem az ifjúságot, de különösen szeretem a kis diákokat. A nagyok már nagyon nagy urak. Tiltott sétapálczával s vajszín kesztyűben sétálgatnak a déleesti korzón, Streliszkynél fotografáltatják magukat, restelik a lyceum udvarán levő jégpályát, s az utcán a zsebükbe rejtik a könyvet, hogy a süldő lányok jogászoknak tartsák őket. Nem csodálom, ha Urunk Jézus is inkább a kisdedeket óhajtott maga közelében, mint a felnőtteket.

Milyen gazdag kincsház is egy-egy kis diáknak érzés- és gondolatvilágá! Csakhogy mily végtelen messze áll tőlünk! Ha kiszóljuk a padból s kinyitjuk a rettenetes noteszt, a szegény kicsikének némán is a végítélet trombitája harsog a fülükbe s úgy képzelik, hogy nem is az osztálytársaik, hanem a mama, a papa, meg az összes ösmerős bácsik és nénik lesznek most mindjárt az ő felsülésüknek szem- és fültanui. Még a lélekzetők is eláll, úgy lesik, mint Shakspeare mondaná, «a nagyhatalmú biróság», a tanár úr ajkáról ellebbenő kérdést. S megvallom, bennem ilyenkor nem egyszer felülkerekedik a humor. «No hát, fiam, meg tudsz-e te minden kérdésre felelni?» Erre egy nem görög-pótlós felsőbb osztálybeli azt felelné, hogy «az bizony az istenek térdekalácsában fekszik», vagyis

* (Szerző fölolvasta a pozsonyi ev. lyceum internatusának javára rendezett hangversenyen, 1903 márczius 5-én.)